

M 2 - 1825

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

51161/B

N A D E R
O N D E R Z O E K

OMTRENT DE BESMETTELIJKHEID OF
NIET BESMETTELIJKHEID

DER
G E L E K O O R T S.

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b29288186>

N A D E R

ONDERZOEK

OMTRENT DE BESMETTELIJKHEID OF
NIET BESMETTELIJKHEID

DER

GELE KOORTS,

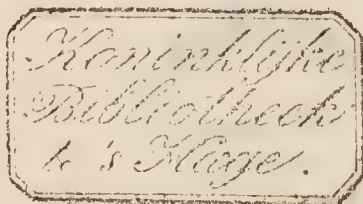
DOOR

E. J. THOMASSEN & THUESSINK.

*Uitgegeven door de Eerste Klasse van het Konink-
lijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschap-
pen, Letterkunde en Schoone Kunsten.*

TE AMSTERDAM, BIJ
PIEPER & IPENBUUR,
Drukkers van het Instituut.

1825.

In der that when es schon schlim ist, dass der irthum auch des vorsichtigsten arztes menschenleben kosten kan; wenn der werth der ganzen Medizin für die menschheit durch die vielen unerfahrenen und unvorsichtigen aerzte gegen die wenigen guten problematisch wird, so ist die Medizin in gefahr zum fluch für die menschheit zu werden, wenn rasende eingang finden, die das wohl und die erhaltung ganzer völker auf die spitze eines arguments zu stellen kein bedenken tragen, die die stirn haben, ihre narrische meinung der evidentesten wahrheit und der erfahrung aller jahrhunderte entgegen zu stellen. Wen wir aufgefordert werden zu nennen, was die arzneywissenschaft der menschheit grosses und gutes geleistet hat, so nennen wir die quarantaine gegen die pest, und die vaccine. Und es giebt aerzte, die dieser wohlthätigen institute mit ihren lügen ihrer aberweisheit bestreiten! gesetze ahnen solche gefährliche narrheit nicht, aber mit und nachwelt belastet sie mit verachtung und schande.

So ist gewiss nie nöthiger gewesen als jetzt, dass der besonnene und competente theil der aerzte sich gegen die verderbliche meinung vereinige, dass alle Epidemien ohne ansteckung durch blosser allgemein wirkende Schädlichkeiten entstehen. Barcelona giebt ein schauerhaftes beyspiel des schadens, der durch solche meinungen entstehen kan. Hatte das gouvernement dieser stadt gleich beim ausbruch der Epidemie im herbst 1821 die aerzte zwischen vier mauren setzen lassen, die die ansteckung leugneten, die inficirten personen isolirt, die verdächtigen waaren und effecten verbrant, die verdächtigen häuser entleert und geschlossen, alle unsauberheit vernichtet, und durch mineralfaure dämpfe die luft gereinigt, so wären 50,000 menschen erhalten werden, die vor allen dingen die aberweisheit der alle Policy-maasregeln verachtenden aerzte gemordet hat.

HUFELAND, Biblot. der pr. Heilk. 1824.

drit. St. p. 142 en 151.

NADER ONDERZOEK,
OMTRENT DE BESMETTELIJKHEID
OF NIET BESMETTELIJKHEID

DER

GELE KOORTS.

DOOR

E. J. THOMASSEN & THUËSSINK.

Ofschoon ik, in mijn verslag over het werk van den Heer DEVÈZE, over de besmettelijkheid der gele koorts, meene genoegzaam bewezen te hebben, dat deze ziekte besmettelijk is, en alleen door eene aangebragte smetstof kan voortgeplant worden, ofschoon ook tot die voortplanting eene voorbereidende oorzaak, even als in alle andere ziekten gevorderd wordt, schijnt het mij toe dat de Recensent van dit stuk in de Vaderlandsche Letteroefening van 1823, hoezeer hij dit stuk ook zeer gunstig beoordeelt, nog niet geheel en al daarmede te vreden is, en daarom van mij vordert, dat ik ook meer bewijzen voor mijn gevoelen opgeve, en hetgeen

A

daar.

daartegen gezegd is, verder zoeker te wederleggen. Ik voldoe aan deze nitnoodiging zeer gaarne, daar ik door toevallige omstandigheden vele verlangde stukken over de gele koorts niet bekomen heb, de Journalen *de Medec:* van de laatste beide jaren mij daartoe ontbraken, en ik mij dus met *Duitsche* overzettingen en korte uittreksels heb moeten behelpen. — Daar ik nu dezelve sedert de uitgaaf van mijn verflag bekomen heb, en mij ook nog dagelijks nieuwe stukken hiertoe betrekkelijk in handen komen, zal ik het voorbijgeziene trachten in te halen, en wederom zoo als in mijn verflag eerst opgeven, hetgeen men tegen de besmettelijkheid heeft aangevoerd, en daarna de *argumenten* voor dezelve onpartijdig opgeven en dan mijne gevolgtrekkingen daaromtrent maken.

B E W I J Z E N.

I. *Voor de niet besmettelijkheid.*

Onder de voorstanders van de niet besmettelijkheid der gele koorts, moeten wij in de eerste plaats noemen den Heer ROCHOUX, die reeds vóór dat hij de ziekte te *Barcelona* gezien had, dezelve voor niet besmettelijk verklaarde. Niettegenstaande hij zelf alle gelegenheid had

om zich van de besmettelijkheid dezer ziekte te overtuigen, heeft hij niet opgehouden, zoo veel het mogelijk was, door verschillende na elkander uitgegevene stukken de niet besmettelijkheid daarvan te verdedigen.

Het eerste stuk, hetwelk mij te dien einde onder het oog valt, is ons medegedeeld in het *Nouveau Journal de medec. par ADELON* etc. Tom. XIII. Avril, p. 311, de titel is: *Manifeste touchant l'origine, et la propagation de la Maladie, qui a régné à Barcelone en l'année 1821, présenté à l'auguste Congrès National par une réunion libre de Médecins étrangers et Nationaux, traduit de l'Espagnol, per J. A. ROCHOUX.*

Een zeker getal geneesheeren uit *Engeland*, *Frankrijk* en *Spanje* die (zoo als gezegd wordt) de gele koorts overal in de huizen en hospitaalen gedurende de geheele *Epidemie* gezien hadden; hebben dit *manifest* aan de cortes overgegeven.

Het eerste *manifest* van de *Junta Supérieur* van *Catalonien* van den 14^{den} Augustus 1821 verklaart de ziekte voor van buiten ingebracht uit de *Hayana*. Het tweede van den 22sten dat de ziekte in de haven voortgebracht niet besmettelijk is; den 25sten verklaart zij alle maatregelen geno-

men te hebben om de ziekte, die men in de haven ontdekt heeft binnen hare palen te houden. De eerste zieken zijn waargenomen op de Napolische *Polacre la Conception*, in de haven den 21sten April; deze was niet in de *Havana* geweest. Den 18^{den} April zijn er 52 schepen uit de *Havana* vertrokken toen daar de gele koorts niet was; op dit convooij waren ten minsten 2000 menschen, waarvan gedurende de reis slechts twee waren gestorven. Men beschuldigt vooral de schepen *Taille Pierre* en de brik *le grand Turc* de ziekte te hebben aangebragt. Deze schepen hebben den 15^{den} Junij te *Carthagena* en de *grand Turc* te *Cadix* 24 Passagiers aan land gezet die de gele koorts niet hebben aangebragt. In Februarij, Maart, Mei en Junij heeft men te *Barcelonette* koortsen met zwarte braking, geelzugt enz. waargenomen. De Epidemische ziekte is eerst in de haven gekomen 33 dagen na de aankomst der schepen uit de *Havana* of 90 dagen na derzelve vertrek van daar, de goederen zijn op verscheidene plaatsen in de magazijnen gebragt, en de ziekte heeft zich niet in de stad maar in de haven geopenbaard. Een scheeps Kapitein uit het Noorden komende, en die geen gemeenschap gehad had met het land, kreeg de ziekte den 4de September aan boord. De Kapitein van de *grand Turc*

Ture SAGRERA is met zijn gezin niet ziek geweest. Er zijn vele menschen gestorven te *Tortosa* en meer dan 200 die de ziekte niet hebben overgebracht: op den 29sten August. zijn op éénen dag te *Tortosa* 39 menschen ziek geworden; alle jaren komen te *Tortosa* ziekten, doordien deze plaats van moerasfen omringd is. Dit jaar is de ziekte aldaar zeer sterk geweest door de groote droogte van de Ebro. De ziekte van *Barcelona* moet toegeschreven worden aan gebrek van publieke orde, aan de onreinheid der goten, zoodat men zelfs in Junij niet langs den Zee-muur konde gaan, zonder den stank gewaar te worden. Men heeft een half millioen vragten zand en vuiligheid uit de haven van *Barcelona* gehaald. De kommissie daarover gesteld heeft getoond, dat eene zandbank den voortgang der stoffen belette en er eene groote verzameling van rottende stoffen voortkomende uit de fabrieken, slagthuizen, werkplaatsen enz. die op de beek uitkomen, een' ondragelijken stank veroorzaken; zij heeft gevonden dat het water bij de zandbank stil stond, zonder zich te kunnen ontlasten, zoodat het daar een voet hooger dan in de zee stond. De nieuwe werken hebben die gemaakt tot een moeras (*marre fangeus*) hetwelk men sedert verscheidene jaren verzuimd heeft te

zuiveren en hetwelk eene bron van *infectie* gemaakt heeft dat te voren niet bestond. In de huizen van *Barlceonette* die langs de haven zijn, in de nabijgelegene straten is de sterfelijkheid verbazend sterk geweest, daar men in de andere straten, aan de noordzijde gelegen, niet meer dan één of twee zieken in één huis gebragt heeft: het is waar dat in sommige huizen vele zieken geweest zijn, maar dit was niet algemeen, en als de ziekte werd overgebragt was zij niet besmettelijk. De zeelieden, die bij de zee *gecampeerd* hebben, lagen aan de noordzijde en daarom werden ook sommigen door de gele koorts aangetast, zij hiëlden alle gemeenschap met *Barcelonette*. Eene vrouw paste 10 zieken op, en bleef vrij, zij woonden dàar onder tenten.

Deze oorzaken waren voldoende om de ziekte voort te brengen, en de tijd kwam ook over één met dien, waarop altijd deze ziekte in *Spanje* verschijnt, overal heerschte zij in October het sterkste. De ziekte van *Andalusien* van 1804 begon ook in de maand Augustus en vermeerde ook in September. Zij verscheen op eens in 16 kantons te gelijk: zij nam even geregeld af, en hield ook in November op. De ziekte heeft alleen plaats gehad, daar plaatselijke oorzaken bestonden en besmettede niemand, vele
men-

menschen slieden op het land en bragten de ziekte niet over. De rijtuigen, die zieken, matrasfen en goederen overbragten, besmetteden niet. In het zeehospitaal waren 79 zieken geweest en van de 32 oppassers is er geen gestorven. In het *hospitaal de la vice Reine*, waarin 56 zieken geweest zijn, waarvan 39 stierven, wierden niet meer dan 4 oppassers ziek. — In het *Seminarium*, waarin 1767 zieken, waarvan 1293 stierven, zijn van de 90 oppassers slechts drie ziek geweest. Terwijl in het *hospital général* ziek wierden, die geen omgang met de zieken hadden, als de Apotheker en anderen, als ook de onzinnigen die in hunne hokken opgesloten waren: integendeel bleven de vicarissen, monnikken, geneesheeren en heelmeesters die de zieken bezorgden, daarvan vrij. — Hoe is het mogelijk dat alle oppassers en de heelmeester RIBERA die zich bij het openen der lijken in de hand kwetste, wel eene gezwollen hand en eene opgezette klier, maar geene gele koorts kregen? Huisgezinnen, die zich op alle mogelijke wijzen afzonderden, kregen niettemin de ziekte. Eindelijk zijn er voorbeelden dat acht en meer menschen in één huis op denzelfden dag en hetzelfde uur de ziekte kregen; men heeft vele voorbeelden van menschen die gewoond en ge-

slapen hebben in huizen en op bedden waarop menschen aan de gele koorts gestorven waren zonder besmet te worden. Het eenig middel om de ziekte voortekomen, was verhuizing, alle die met hunne goederen uit *Barcelona* vlugteden bragten de ziekte niet over.

Naderhand heeft ROCHOUX in verschillende stukken in de Fransche Journalen hetzelfde gevoelen blijven vasthouden. Onder degenen die offchoon zij zelve de ziekte niet gezien hebben, dezelve niet besmettelijk en van buiten niet ingebragt verklaren, behoort ook de Heer PRIORY in eene *Note relative à la Topograph. Médicale de Barcelone* in het *Journ. gener. de medecine* van GAULTIER CLAUBRY, Novembre 1821. De Schrijver zegt zestien maanden in *Barcelona* te hebben doorgebracht, en daar de zieken in het hospitaal te hebben behandeld. Dat de stad wel gebouwd en zindelijk schijnt te zijn, maar dat de straten naauw zijn, dat zij overal diepe gooten met steenen bedekt hebben, die eene stinkende lucht doorlaten, dat de haven grootendeels door vuilnis, schelpen, zeewier en planten opgevuld is, die somtijds eenen onaangenaamen reuk verspreiden; dat men die haven in 1813 en 1814 in langen tijd niet had gezuiverd. Dat de straten in *Barcelonette* regtloopen, maar dat

dat de haven ook voor die plaats met onreinigheid gevuld is. Tegen het noorden en het kleine plein, hetwelk *Barcelonette* van de *Citadel* scheidt, schijnt de voornaamste oorzaak der ongezondheid te zijn. De Beek *le Cdndal* loopt er door, en is des zomers droog en stinkend. In het hospitaal wierden de wonden dikwijls *gangræneus*, er waren vele rotkoortsen, veel *ictærus*, en daaraan stierven er velen schielijk, hij zelf had ook geelzugt gehad.

Een Engelsch Geneesheer *Dr. MACLEAN* gaf in het *Journ. gen. de medec van Claubry* 1822. Juillet. p. 131. *Extrait d'une lettre sur l'Épidémie, qui a régné à Tortose en 1821, écrite par le Dr. MACLEAN, medec. angl. envoyé dans cette ville par le Roi d'Espagne.*

Wij weten uit de nieuwspapieren, dat de gele koorts ook te *Tortosa* is uitgebroken en aldaar geweldig gewoed heeft. Men heeft ons berigt zoo als wij naderhand ook zullen zien, dat deze ziekte derwaarts gebragt was van *Barcelona*. De Schrijver van dien brief zegt: er waren sedert 20 dagen de strengste maatregelen genomen om de gezondheid van *Tortosa* te bevestigen wanneer de gele koorts zich aldaar vertoonde. De eerste zieke was een matroos, *PINCH* genaamd, die aan deze ziekte stierf, deze had met nie-

mand die de gele koorts had, gemeenschap gehad. Men noemde ook een ander die te *Barcelona* geweest was, maar van daar vertrokken den 1sten Augustus toen daar nog geene gele koorts was. Den 4^{den} aldaar aangekomen werd hij den 6^{den} ziek, zijne vrouw en 60 menschen hadden gemeenschap met hem, zonder dat er een van stierf. Op den 28sten Augustus kwamen er 30 zieken op eens. De ziekte verdween even schielijk als zij kwam, en was niet besmettelijk. De gele koorts ontwikkelde zich van zelf in 1802 in de haven van *Tarento* (*Beguerie Montp.* 1806.) Zij hangt van plaatselijke omstandigheden af, zij schijnt bij voorkeur *Spanje* te bezoeken. Van 43 *Epidemiën* die in Europa geweest zijn, waren er 41 in *Spanje*, en 12 te *Kadix*. Zij ver- toont zich altijd aan de zee, en volgt den loop der rivieren. In *Murcie* liep zij de *Saguera* op, te *Nieuw Orleans* de *Misisippi*, te *Quebec* de *St. Laurent*; men ontwijkt de ziekte door de zee te verlaten. *The Edinburg med. Chir. Journ.* April 1822 n°. 71. *Med. Chir. Zeitung* 1823 tom. I. pag. über die contagiöse natur des gelben fiebers von A. COVENTRY in *Utera* en *New-York*. Hij oordeelt dat *New-York* zeer gezond is, maar dat de groote hoopen vuiligheid, die zich aan den oever in de uitvloeiing van

van den stroom ophoopen en niet weggebragt worden, de oorzaken van de groote sterfelijkheid in die stad zijn. Eene groote reinheid is, volgens hem, nuttiger dan alle *Quarantaines*, want wanneer de Atmospheer zoo rein als mogelijk is, gehouden wordt, dan zal de ziekte, *al wordt ze ook aangebragt*, zich niet verspreiden. Ieder schip hetwelk bedorvene goederen bevat en niet gelucht is, moet vóór de ontlading gereinigd worden. De manschap kan zich in het schip daaraan gewennen en de lucht kan alleen schadelijk worden voor die er niet aan gewoon zijn. De gele koorts is *Epidemisch*, komt van de verrotting van planten, en is in den korten tijd die zij doorloopt, niet besmettelijk, maar wanneer ze lang duurt en *typhous* wordt, kan de ziekte een atmospheer om zich heen maken, die aan die genen, welke daarmede gemeenschap hebben kan schadelijk worden. Men kan de ziekte ook niet contagieus noemen, want als men de zieken aan eene hoogere en zuivere plaats brengt besmet zij niet, en is niet gevaarlijker dan eene anderdaagsche koorts. De gele koorts verschijnt niet vóór Junij of Julij en de eerste sterke vorst neemt ze weg. Zij begint met de hitte, en de rotting der planten die ook

bij de vorst ophoudt. In 35 jaar had hij nooit een voorbeeld van besmetting gezien.

In het derde deel p. 1—135—201—292 (Med. Zeit. 1823 Dec. p. 403) van het *magazin der ausl. Litt. der ges. heilk.* etc. van GERSON en JULIUS, wordt een gansch register opgegeven van schriften over de gele koorts. Zij schijnen nog het gevoelen van de niet besmettelijkheid voor te staan, zij maken gebruik van de meermalen aangehaalde bewijzen. Het eenige 't welk ik hier bijzonder aangeteekend vinde, is dat in *Philadelphia* volgens JACSON de gele koorts in 1793, 1797, 1798, 1799, 1802, 1805, 1806, zich op dezelfde plaatsen bevond, en zich niet uitstreckte buiten de onreine, moerasfige kaaijen, slagterijen, fabrieken etc., altoos groepswijze aankwam, en niet van den een na den anderen overging. Dat de ziekte in *New-York* van 1820 de ware gele koorts niet geweest was, dewijl onder 257 zieken maar 8 malen de zwarte braking was waargenomen, de ziekte zich ook gedurende de koude en sneeuw voortplantte. De oppassers ook van deze ziekte werden aangestoken, dat er drie maal zoo veel zwarten als blanken wierden aangetast en ook de ziekte bij hen veel boosaardiger dan bij de blanken was enz.

In

In het eerste verflag heb ik reeds gezegd dat men in *Amerika* over het algemeen zich zoekt te overtuigen dat de gele koorts aldaar uit plaatselijke oorzaken ontstaat, niet kan overgebracht worden en geheel niet besmettelijk is. De Heer VALENTIN een Fransch Geneesheer, maar die langen tijd in *Noord-Amerika* heeft doorgebracht, en een sterk voorstander van de niet besmettelijkheid der gele koorts is (zoo als wij hem als zoodanig reeds uit het voorgaand rapport kennen) heeft wederom in het *Journ. Génér.* van CLAU-BRY een stuk geplaatst onder den titel *Nouveaux documens pour servir à l'histoire de la Fièvre Jeune de l'Amérique considéré sous le rapport de ses causes de transmission extraits de diverses lettres adressés par M. VALENTIN de Nancy & M. NACQUART* (Janvier 1822 p. 128.). Onder deze brieven is opmerkelijk die van den Heer DUPUY, sekretaris van de geneeskundige societeit te *New-Orleans*. Hij verklaart in eenen brief van den 15^{den} April 1820, dat de ziekte dàar ter plaatse ook *sporadisch* was, gedurende eene sterke koude had hij dàar in Januarij 1820 eene zieke in het hospitaal in 13 dagen zien sterven; hij had twee moorddadige *Epidemiën* daarvan waargenomen. In 1819, in de maand Augustus, na sterke regens die in Junij en Julij gevallen waren,

ren, wanneer er tevens eene menigte *musquiten* waren. Deze *Epidemie* spaarde niemand, vreemden die er reeds 10 jaren geweest waren, inlanders, vrouwen en kinderen, ja zelfs negers wierden er door aangetast; van de tien zieken stierven er zeven. Zij was echter niet besmettelijk, en wierd niet overgebracht, vele die uit de stad gevlugt waren, bragten wel de ziekte met zich, maar besmetteden niemand; hij voegt er bij de gedachte, dat de ziekte niet besmettelijk is, moet wel triumpheren: *post tenebras lux*. Wij hebben hier, gaat hij voort, sedert eenige dagen den Heer CHERVIN, die om het verschilstuk van de besmettelijkheid te beslissen, rond reist. Na de ziekte gedurende verscheidene jaren te *Guadaloupe* te hebben waargenomen, en meer dan 200 lijken te hebben geopend, heeft hij op zijne eigene kosten alle de *Antilles* bezocht, en daarover de gedachten der Geneesheeren gevraagd. Onder 140 certificaten waren er slechts 15 contagionisten, onder de Amerikanen slechts 2 of 3 in deze stad; hij gaat naar *Savannah*, *Baltimore*, *Philadelphia* en van daar naar *Parijs*, en hij zal daar het geschilstuk beslissen, hetwelk zoo belangrijk voor den koophandel en de menschheid is. Te *Mobile* en *Florida* heeft eene kommissie van zeven Geneesheeren, die onderzoek

zoek na de oorzaken der ziekte gedaan hebben, bewezen, dat werven, bestaande uit verrot hout, vuilnis, doode dieren en verrotte plantgewassen de ziekte te weeg bragten. De maanden Junij en Julij waren zeer droog en heet geweest, het land wierd den 25sten Julij door eene stortregen overstroomd, deze regen hield 40 dagen met groote hitte aan. De *Epidemie* begon toen op de werf en woedde geweldig in Augustus. Dr. CHATARD van *Baltimore* sehrijft ook de gele koorts aan de slechte gesteldheid der werven toe, vele menschen kwamen van *la Pointe* bij hunne familie, stierven zonder iemand te besmetten. De besmetting heeft zich van *la Pointe* nooit verder uitgebreid dan 1200 vierkante *toises*, men kan den oorsprong daarvan met levende Kalk wegnemen (Note p. 132). Op dienzelfden tijd heeft zich te *New-York*, in het kwartier van *Oldslip*, dezelfde ziekte vertoond. Men heeft de inwoners geboden deze plaats te verlaten, de schepen van de plaats te verwijderen, de riolen te zuiveren, de haven schoon te maken en met levende Kalk te zuiveren; deze middelen dadelijk uitgevoerd, hebben het overige van de stad behouden en de ziekte gestuit, zoodat er niet meer dan 66 zieken geweest zijn.

Uit een rapport aan den Maire van *Baltimore*
blijkt,

blijkt, dat aldaar de ziekte ook aan de gesteldheid der werven wordt toegeschreven, en dat, zoo zij wordt overgebracht, dit was toe te schrijven aan verrotte planten enz. waarmede de schepen geladen waren. — POSTER heeft zich in 1797, 1800 en 1802 op verschillende wijzen ingeënt. In *Baltimore* heeft men uit suppurerende *bubones* te vergeefs ingeënt.

DELORME schrijft hem uit *Guadaloupe*, dat sedert 1814, toen hij daar is begonnen de Geneeskunde uit te oefenen, de ziekte aldaar niet besmettelijk geweest is; voorts dat van den 4^{den} Julij tot den 22sten Augustus, het fregat *l'Africaine*, aldaar 151 menschen in het hospitaal gebracht heeft, waarvan 26 de gele koorts hadden en 18 aan de laatste ziekte gestorven zijn, niemand echter van hun besmet was, dat men het fregat had gezuiverd en daarna alle besmetting over was. LE FORT van *Martinique* zegt dat de gele koorts van zelve was uitgebroken op de *Euryale*, in eenen kruistogt op zee, zonder eene haven te hebben aangedaan, en dat dit het 5de oorlogschip was, waarop zich de ziekte op deze wijze vertoond had.

De Heer VALENTIN heeft in een onlangs uitgegeven Stuk *Voyage Médical en Italie, fait en l'année 1820 &c.*, Nancy 1822, sprekende van de

de gele koorts, die te *Livorno* in 1804 geheerscht heeft, zoeken te bewijzen, dat dezelve aldaar ook niet was ingebracht, maar uit de hitte en morfigheid van de stad en de haven moest afgeleid worden. De Heer FABRONI, die door de Koningin van *Etrurie* derwaarts gezonden was, om de ziekte te onderzoeken, ontkende de besmettelijkheid derzelve, en hield staande, dat dezelve dáár niet door de schepen uit *Cadix* en de *Havana* was aangebracht; voorts dat niemand de ziekte naar *Pisa* of *Florence* had overgebracht. Dat het garnisoen naar *Pisa* getrokken met het hospitaal en de convalescente soldaten, die met de inwoners overal gemeenschap gehouden hadden, niemand hadden besmet. Hij houdt ook staande, dat de ziekte in *Spanje*, evenmin als in de *Antillen*, aantekende geweest was. Men vergelijke hiermede hetgeen wij in het eerste verslag omtrent deze ziekte te *Livorno* hebben aangeteekend.

Het zoude niet dan herhaling zijn, indien ik alle de verdere Schrijvers, alle Engelschen of Noord-Amerikanen wilde aanhalen, die de leer van de besmettelijkheid der gele koorts bestrijden, daar zij alle van hetzelfde punt uitgaan en volkomen dezelfde, reeds meermalen opgegevene bewijsredenen daartoe bezigen,

II. Die het twijfelachtig stellen.

Ik ga hierom over tot die genen, die tusfchen de beide uiterften doorgaan, en wel niet geheel de befmettelijkheid verwerpen; maar ook ftellen, dat de ziekte *en* befmettelijk, maar ook doorgaans, en in vele gevallen, niet befmettelijk is.

Wij moeten hier in de eerfte plaats noemen den Heer Baron LARREY: in het *Nouveau Journal de Médecine*, te voren door CORVISART, LE ROUX, en thans door ADELON enz. uitgegeven, vinden wij een brief van dien beroemden man aan den Heer PARISET, toen hij zijne reis naar *Barcelona* zoude ondernemen. In dezen brief geeft hij zijn gevoelen te kennen omtrent den aard dezer ziekte, en denkt dat zij beftaat in eene ontfteking van de *membrana serosa intestinalis*, bijzonder van de galwegen en darmen. Hij vond in de liiken altijd eene meer of mindere groote hoeveelheid *serum* in de borst en in den buik uitgestort, het net en de onderbuiks-ingewanden ontftoken, en hier en daar *gangreneuse* vlekken, de lever ontftoken en dikwijls met abfcesfen bezet. Hij ftelt onder de oorzaken het warme klimaat, en de vochtigheid der lucht, de onmatigheid der inwoners en het misbruik van fterken drank. Met opzigt tot de befmettelijkheid ftelt hij

hij twee foorten van smetstof (virus) de *fluidiforme* of die onder eene vloeibare gedaante wordt waargenomen, als van de syphilis, pokken en vaccine, vervolgens *gazeuze* of miasmatische, tot de laatste foort behoort de gele koorts. Hij beschouwt die als het vlugste van allen, zij verliest in een oogenblik de kracht van zich te vermenigvuldigen, dit tijdperk is alleen in het toppunt (*ἀκμή*) der ziekte. Deze smetstof heeft hare zitplaats in den uitslag, wanneer die plaats heeft, of in de uitwaseming. Op deze wijze zocht hij de verschillende gevoelens te vereenigen. Hij denkt echter met dit alles, dat men niet te veel voorzorg kan nemen, want, wanneer er maar één zieke in staat is van de honderd, om de ziekte te verspreiden, vordert de voorzigtigheid om ze allen afte scheiden, omdat het onmogelijk is te weren, wie van dezelve de besmetting kan overbrengen.

De Heer GERARDIN, van Nancij, te voren Geneesheer aan het *Bureau de Santé*, te New-Orleans, heeft uitgegeven: *Mémoires sur la fièvre jaune, considérée dans sa nature et dans ses rapports avec les gouvernemens*, Paris 1820. Waarvan wij een uittreksel vinden in het *Journal de Médecine* van BECLARD, etc., tom. X. p. 320 Seqq. Deze stelt twee foorten van gele

koorts, de eene *Sporadische*, de andere *Epidemische* en *Contagieuse*. De eerste is eene veel minder hevige ziekte, zij bestaat in eene specifieke ontsteking van de maag. — Men vindt in de maag bij de lijken aan deze ziekte gestorven, de *membrana mucosa* rood met *livide* vlekken, dezelve is altijd ingetrokken en klein, terwijl men ook in verschillende lijken andere beledigingen aantreft. Hij schrijft deze *sporadische* gele koorts in *New-Orleans* toe; ten 1°. aan de ligging der stad met moerasfen omringd; ten 2°. aan de vochtige hitte die aldaar in den zomer plaats heeft, en ten 3°. aan de tegenwoordigheid van niet geacclimateerde voorwerpen. De *Epidemische* gele koorts heeft een duidelijk besmettelijk karakter, in 1817 wierden vele Europeanen daarvan aangetast, zoodra zij daar aankwamen, zelfs in ééne nacht zonder dat zij door den invloed van het klimaat konden worden aangedaan. De ziekte werd niet naar *Nataker* overgebracht, 150 mijlen van *New-Orleans*, vóór dat de Amerikanen op stoomboten opgehoopt, dezelve daar bragten, in eene stad, welke door hare hooge ligging en door de gezondheid van het klimaat zich voordeelig onderscheidt. Hij denkt dat de besmettelijkheid van eene bijkomende *typhus* afhangt.

III. *Bewijzen voor de besmettelijkheid der gele koorts.*

Offchoon nu de meeste Amerikanen zeer sterk ijveren tegen de besmettelijkheid der gele koorts; zijn toch genoegzaam alle, die met oplettendheid de gele koorts in *Spanje* hebben waargenomen en behandeld, overtuigd, dat de ziekte uit *Amerika* is aangebragt, en noch telkens wordt ingevoerd zoo dikwijls zij zich in *Spanje* openbaart. Dat zij zich alleen door besmetting voortplant, dat wel het klimaat er deze voortplanting begunstigt, maar dat dezelve geen plaats kan hebben, wanneer het gift niet van den eenen tot den anderen wordt overgebragt.

Dewijl ik hier alleen niet uit redeneringen maar uit daadzaken moet besluiten, en deze daadzaken zeer verschillende, naar mate van de verschillende denkwijzen, verhaald worden; ben ik gedwongen hier en daar in herhalingen te vallen. Vooreerst zullen wij de getuigenissen van de verschillende Spaansche Geneesheeren, zelve moeten onderzoeken, wij vinden die in het *Nouveau Journal de Médecine* van ADELON, Aont 1822, p. 327. *Opinion de quelques corporations et de quelques Professeurs relativement à la fièvre jaune*, uit dit berigt blijkt dan:

1°. Van de Geneesheeren van *Cadix* dat zij de ziekte beschouwen van buiten aangebragt en besmettelijk te zijn, dat de hitte en andere *meteorologische* oorzaken de ontwikkeling bevorderen, en ook de *reproductie* der smetstof in ligte en *intercalaire* *Epidemiën* bepalen; — dat men niet juist kan bepalen den afstand en de hoogte boven de zee waarop zij bestaan kan. Dat men geene middelen heeft om de ziekte voortekomen, als door het beletten der invoering van de smetstof. Voorts getuigt de *Junta* dier stad, dat de ziekte is *eminemment contagiouse*; dat zij zich bij gezonde menschen kan voortplanten door middellijke of onmiddellijke aanraking, door middel van kleederen of goederen, of zich in de athmospheer der zieken te begeven; dat deze athmospheer afhangt van de vernieuwing der lucht en van de hitte; dat deze athmospheer overladen kan zijn met stof en op de distantie van 30 of 40 schreden kan besmetten; dat de ziekte vreemd en ingebragt is; dat zij somtijds gereproduceerd wordt, maar nooit in de matige klimaten van Europa van zelve voortkomt.

2°. De Mallagasche Geneesheeren houden dezelfde altijd voor besmettelijk, niet van de athmospheer afhangende, altijd van buiten ingebragt,

bragt, dat zij alleen door de vlugt kan ontweken worden, en eindelijk, dat het voor het grootste ongeluk, hetwelk *Spanje* konde overkomen, moet gehouden worden, als men de *Opinie* omhelst, dat de gele koorts niet besmettelijk is. Volkomen stemmen daarmede overeen, de gevoelens van de Geneeskundigen van *Antequera. Coni* en *Mennares*.

Met dit kort berigt komt volmaakt overeen een breedvoerig stuk. *Rapport sur l'origine, les progrès, la propagation, par voye de contagion et la cesfation de la fièvre jaune, qui a règné en 1821 à Barcelone; présenté le 14 Mars 1822 à son Excellence le chef politique supérieur de la Catalogne, en exécution du décret des cortes extraordinaires, par l'Acad. Nation. de Médecine à Barcelone, traduit de l'Espagnol, par P. RATIER, Paris 1822.*

Dit berigt is alieen gesteld door de zoogenaamde Contagionisten. Zij zeggen, dat de meeste Fransche Geneesheeren de gele koorts voor ingebragt en *contagieus* houden; dat de ziekte niet bekend noch onderzocht was vóór de 17de Eeuw; dat de ziekte volkomen met die van *Amerikz* overeenkomt, en van dáár is ingebragt; dat men de ziekte te vergeefs bij eenige Schrijvers zoekt; dat men bezwaarlijk den eer-

sten oorsprong daarvan kan nasporen, daar zij in landen ontstaan is, door wilde natien bewoond; dat zij het eerst door het schip *l'Oriflamme* gebragt schijnt te zijn uit *Siam* naar *Brasilie*, en op dien zelfden tijd naar *Carolina* en de *Antillen*, toen naar *Barbados* en *St. Domingo*; dat zij op dien tijd in *Europa* geheel onbekend was en hier en daar in *Amerika* regeerde. Men had ze niet gezien vóór 1723, te *Cartagèna*, *St. Martin*, enz.; dat zij daarna te *Philadelphia*, *Norfolk* en *New-York* gebragt wierd; dat het zeker is dat zij zich door den koophandel heeft uitgebreid naar *Curacao* en *Pensacola* enz.; dat ze in 1793 in *Philadelphia* woedde, zoodanig dat elk die stad verliet. *Cadix* kreeg de ziekte in 1800 van de corvette *le Dauphin*, zoo ook *Seville* enz.; dat men uit alles besluiten kan, dat de *Amerikaansche* pest, gewoonlijk gele koorts genaamd, bij de ouden niet bekend was, en eene nieuwe ziekte is voor *Europa*; dat zij eerst uit *Amerika* oorspronkelijk, en de plaats van de eerste eruptie onbekend is; — dat zij besmettelijk is, en onderhouden wordt door de *communicatie* der volken die er aan lijden, met diegenen welke er vrij van zijn. Hier volgen verscheidene *corollaria* omtrent den aard en de verbreiding der ziekte, die met hetgeen wij te voren

ge-

gezegd hebben, overeenkomen. Omtrent de omstandigheden die de *Epidemie van Barcelona* in 1821 verzeld hebben, merken de Schrijvers aan:

1°. Dat er in Junij en Julij verscheidene schepen uit de *Havana* aankwamen, waarvan sommige meer dan twintig dooden gedurende de reis gehad hadden, terwijl het zeker is, dat er op dien tijd aldaar de gele koorts was. In September kwamen drie schepen uit diezelfde haven, wier papieren toonden dat er toen galkoortsen in de *Havana* regeerden.

2°. Kort na de aankomst dier schepen in de haven, ontdekte men alle de kenmerken der gele koorts op die schepen, de Geneesheeren kenden die ziekte niet, en betuigden die nooit gezien te hebben.

3°. Een matroos die de ziekte had, wierd ontscheept, maar deelde de ziekte niet mede, hij stierf vervolgens daaraan. Te *Canet* en *Malgrat* wierden er eenigen ziek, maar daar men ze van alle overige inwoners afscheidde, bleef deze plaats vrij.

4°. Een man uit *Tortosa* keerde in het begin van Augustus, nadat hij gemeenschap gehad had met de schepen die uit de *Havana* gekomen waren, en met *Barcelonette*, met het schip *la vier-*

ge de la Ciura naar huis, wierd op zee ziek en stierf, weinige uren na zijne terugkomst in zijn huis. Door hem wierd aangestoken zijn biegtvader, zijn huisheer, zijne oppassers, die hem bezochten, en dusdanig wierd de ziekte allengs door de stad verspreid, en woedde met een verschrikkelijk geweld vooral in de straten die het eerst besmet waren. Men had geen gehoor gegeven aan den wijzen raad van Dr. GALINDO. De gele koorts verbreidde hare verwoestingen in *Tortosa* met eene verschrikkelijke snelheid, die het gevolg was van de groote hitte en plaatselijke ligging van deze stad.

5°. De ziekte wierd van *Tortosa* door eenen knecht gebragt naar *Asco*, woedde daar verschrikkelijk en besmette het eerst diegene, die met de eerst aangedane zieken gemeenschap gehad hadden.

6. Een Bark van *Tortosa* kwam den 28sten te *Mequinenza*, bragt aldaar een zekeren CALDERO, deze zich reeds ziek gevoelende, stierf den 30sten, 's middags te 2 ure; van 9 personen in dit huis stierven er 7. — Deze bragten de ziekte over aan de overige bevolking, en de ziekte bragt dáár de grootste verwoestingen aan.

7°. Om tot de *Epidemie* van *Barcelona* weder te keeren; de haven van *Barcelona* gaf bij

voort-

voortdoring zieken op, uit de schepen die van de *Havana* kwamen, vooral van de *Tallapiedra*, *St. Antonio*, *Nostra Señora Delcarmel* enz. Een matroos daarvan stierf in het hospitaal, op denzelfden tijd stierven verscheidene menschen van *Barcelonette*, waarvan de meesten met de schepen in de haven handel dreven. De regering hierdoor ongerust geworden zijnde, maakte toen een *Lazaret*, vreezende dat de ziekte in de stad zoude doordringen.

8°. In dit *Lazaret* wierden nu gebragt alle diegene, die op de schepen ziek wierden, zij stierven meest alle, maar dewijl het gebouw zeer luchtig was, werd hier niemand van diegenen, welke de zieken oppasten, aangedaan.

9°. Er waren nog maar weinige zieken te *Barcelonette* toen de regering voornam de besmette huizen af te sluiten; dan door gebrek aan voorzorg, onverschilligheid en de roekeloosheid van velen, waarbij nog kwam dat sommige Geneesheeren de middelen van voorzorg belagchelijk maakten, waardoor de menigte in oproer geraakte, werd de regering gedwongen om alle voorbehoedmiddelen op te geven.

10. Op dezen tijd werd ook de ziekte te *Barcelona* ingebragt, verscheidene menschen uit dat kwartier hadden de schepen uit de *Havana*

be-

bezocht. Eene Dame nam een kind, hetwelk besmet was, in huis, zij werd ook ziek en stierf kort na het kind, en nam met zich een zoon en eene dochter in het graf, naderhand eene andere dochter en 4 personen die haar hadden opgepast. Ditzelfde gebeurde ook met verscheidene anderen. Een zadelmaker in de *Cuadro* willende gaan visfchen, kwam op een der fchepen van de *Havana*, te huis komende wierd hij aanftonds ziek, en stierf aan de zwarte bra-king; deze man, een der eerften die de ziekte in *Barcelona* kregen, deelde dezelve mede aan zijne dienstboden en vervolgens aan het geheele kwartier der stad, alle die hem bezochten en 9 menfchen die in het huis geweest waren, ftier-ven.

11. Onder de eerfte zieken behoorde het huis van den Graaf DEL ASALTO, wiens bedienden de gele koorts van *Barcelonette* haalden. — 40 Personen wierden van hem besmet, en deelden dezelve aan de aangrenzende huizen mede.

12°. De familie van CATALA, die ook de befmetting uit *Barcelonette* bragt, heeft de straat *la Moncada* besmet, waarin dezelve zeer ge-woed heeft.

13°. Een foldaat, die een der fchepen be-zocht, ging in een huis, *las Molas* genaamd, werd

wierd daar ziek, en stak de overige bewoners aan. Van hier liep de ziekte van huis tot huis met de meeste snelheid, vervolgens naar de daaraan grenzende straat *d'Estrach*, waarin 300 menschen in korten tijd stierven.

14°. Het is dan geen wonder dat uit zoo vele punten de geheele stad wierd aangedaan, en het zoude niet mogelijk zijn om overal den oorsprong der ziekte natesporen. Een kapitein, die zij kenden, den dood vernomen hebbende van eene Dame, die hij lief had, ging naar het sterfhuis, en daar de vrienden eenen zekeren afkeer van het lijk toonden te hebben, zeide hij, weest gerust, de ziekte deelt zich niet mede, en al wat men van dit gift zegt, is absurd. — Om de omstanders van de waarheid hiervan te overtuigen, omhelsde hij het lijk verscheidene malen en keerde naar huis. Op het oogenblik toen hij te bed ging, wierd hij door eene sterke koude met hoofdpijn, walging, pijn in de maag enz. aangedaan, en stierf den derden dag met de zwarte braking.

15°. Het is overvloedig bewezen dat de priesters en geestelijken die de zieken bijstonden, dat derzelver familie en die de zieken bezochten en oppasten; dat de genees- en heelmeesters, die de zieken hare hulp bewezen, de slagtoffers der
ziek-

ziekte geweest zijn. Dat er bijna geene familie is, waarin, de gele koorts eens doorgedrongen zijnde, het bij één zieke bleef. De vroedvrouwen die de kraamvrouwen bijstonden, de klijfstersters enz.; kregen alle de ziekte. De smeden en bakkers die het meest aan hitte waren blootgesteld, wierden bijzonder door deze *Epidemie* mishandeld.

16°. Bijzonder hebben aan deze ziekte geleden de matrassenmakers, die gebruikt wierden om de matrassen te waschen en te zuiveren, van de 40 die hier aanwezig waren, zijn er 28 gestorven. Twee die de matrassen losmaakten gevoelden op het oogenblik dat zij besmet waren, de eene stierf in 18, de andere in 30 uren. De waschvrouwen en waschers hebben deze zelfde treurige ondervinding gehad.

17°. Na het vertrek der verdachte schepen naar *Mahon* en het zinken en zuiveren der schepen in de haven, is na den 12^{den} September niemand daar aangestoken, maar alle hebben de ziekte te *Barcelona* of *Barcelonette* gekregen.

18°. Alle die uit *Barcelona* zich op de barken, die vóór de mole lagen, begaven, zonder met de stad gemeenschap te houden, bleven vrij, behalve een man, die uit nieuwsgierigheid of om andere redenen zich naar de stad begaf, wierd
door

door de ziekte aangetast, die hij aan zijne familie overbragt, waarvan slechts een den dood ontworstelde.

19°. Vele gevangenissen en huizen van weldadigheid zijn door eene goede voorzorg vrij gebleven.

20°. De ziekte bepaalde zich tot de stad, alle die ze op het land gekregen hadden, deden de besmetting in de stad op, en *communiceerden* die aan niemand:

21°. De ziekte wierd door de koude verminderd en er bleven bijna geene zieken meer over toen de eerste koude aankwam.

22°. Wanneer men deze ziekte vergelijkt met de toevallen der gele koorts, komen ze volmaakt overeen. Beide komen eerst aan bij een of twee menschen, planten zich langzaam voort, doen bij voorkeur jonge en sterke menschen aan, en sparen meestal kinderen. — De hitte ontwikkelt ze, en de koude onderdrukt ze, beide wederstaan alle geneesmiddelen.

Uit alle deze bewijzen blijkt duidelijk de natuur der ziekte. Men kan dezelve met geene andere verwarren en niet lochenen dat ze door aanraking wordt voortgebragt, en dat men ze niet kan voorkomen dan door die middelen welke
het

het geheel beschaafd *Europa* heeft aangenomen om dezelve voortekomen.

De Schrijver laat hier volgen eene vergelijking van de gele koorts die te *Barcelona* overheerscht heeft, en die in *Amerika* plaats heeft, *Malheur à celui, zegt hij, qui résistera à nos conseils chargé de la malédiction de ses concitoyens, son nom n'arrivera à la postérité, que pour perpétuer l'opprobre dont il se sera souillé.*

In het *Journ. génér. de Médecine* van GAULTIER CLAUDRY 1821, p. 129, vinden wij eene Recensie van REVEILLE PARISE, van een werk: *Collections de fragmens inédits principalement relatifs à l'importation supposée de la fièvre jaune à Cadix, dans l'année 1800, réunies par le Dr. FRANC SALVA.* Deze fragmenten bevatten de verschillende gevoelens over de besmetting. De Schrijver houdt de ziekte voor niet besmettelijk. De Recensent zegt: *maintenant reste à savoir ce qu'il faut penser de cette opinion, quand les conditions du climat, seules causes de cette maladie, selon les noncontagionistes, n'existent qu'à un faible degré, et que cependant la fièvre jaune fait de grands ravages. l'Auteur de cet article n'a pas eu le triste avantage d'observer cette cruelle maladie par lui même,*
lec-

mais il a fait un long séjour à Barcelone. Or le lecteur apprendra, que cette ville est très régulièrement bâtie; que les rues en sont larges et propres, les maisons saines, les habitans très soigneus de leur santé; qu'elle est placée sous un climat délicieux, d'une température plus modérée, que ne l'indique même la latitude; que le sol des environs est partout élevé sec, fertile, parfaitement cultivé; qu'on n'y trouve aucune eau stagnante, pas plus sur le littoral que dans les terres. Comment se fait il donc, que la fièvre jaune s'y soit déclarée tout à coup et avec violence? Si on l'attribue à la chaleur de l'été de cette année, nous repondrons deux choses: la première, qu'il y a eu à Barcelone des étés beaucoup plus chauds que le dernier, et c'est peut-être la première fois qu'on y voit la maladie, dont nous parlons. En second lieu; qu'en Andalousie, où il fait incomparablement plus chaud qu'en Catalogne, la fièvre jaune n'y s'est point manifesté!

Een Spaansch Geneesheer, DON JUAN ANTONIO FERRARO, die de laatste Epidemie te Xeres in de jaren 1804, 1820 en 1821 heeft waargenomen, is van hetzelfde gevoelen, en denkt, dat de ziekte door een bijzonder aangebragt *miasma* ontstaat; dat zij echter door menschen uit de nabijgelegene plaatsen aldaar was aangebragt. (EURHART. *Medicin-chirurg. Zeitung* 1824. II. p. 19 uit het *Edinburg. Medic. & Surgic. Journal*, No. 76.

De beroemde ORFILA *sur la fièvre jaune*, in het *Journal de Médecine* van BECLARD, Tom. V. 1819, p. 383, zegt, dat hij, te *Minorca* komende, vernam, dat men de gele koorts te *Cadix* toeschreef aan het schip *de Asia* van 74 stukken, komende van de *Havana*, hetwelk, gedurende deszelfs overtocht, 150 dooden aan de gele koorts gehad had. Hij vond alstoen het schip in het *Lazaret* van *Mahon*, daar het van *Cadix* gekomen was. Men had niets gedaan tot zuivering van het schip, en men was zeer verlangende te zien, hoe dit verder gaan zoude. Den 13^{den} September, de tijd, waarop de *quarantaine* was afgelopen, werd een matroos door de gele koorts aangetast en in het *Lazaret* gebracht. Men twijfelde of het die ziekte ware, dan zeer schielijk verklaarde het zich, dat het de gele koorts was, en ORFILA wierd hier ook bij geroepen, om dit mede te onderzoeken. De scheeps-doctor van de *Asia* wilde de ziekte voor tering laten doorgaan; men bracht toen het schip in eene baai, afgescheiden van de andere schepen, en zuiverde hetzelfde; men reinigde ook de lading en bracht die in de magazijnen van het *Lazaret*. Men bracht daarna ook de matrozen derwaarts, zonderde de zieken van de gezonden af. Men gaf hun allen nieuwe kleederen, versche provisie, en de ziekte bield aanstonds geheel op. Den 27sten October werd

werd de *quarantaine* opgeheven, en alle de fchepelingen waren volmaakt wel.

In hetzelfde werk tom. VII, 1820, p. 143, vind ik *mémoire sur la nature des maladies endémiques à Carthagène et dans le midi de l'Espagne, et particulièrement sur celle de la fièvre jaune, par Monsr. MINAUT, 1809*. Hij zegt daarvan, dat de Overigheid fomtijds, door eene verkeerde voorzigtigheid, het kwaad wil verbergen of het blindelings voor zich zelve ontveinzen. Dit gebeurde in de *Epidemie van Carthagena*, in 1804, want in die van 1810, 1811 en 1812 had de ondervinding hen de oogen geopend. Men liet met geweld de menfchen in de stad terug komen. De kommandant liet zelfs zijn zoon terug keeren, die eenige dagen daarna ftierf. De gouverneur wilde niet dat men den naam van besmetting gebruikte, en was het eerste flagtoffer der ziekte. Men gaf paapporten even als te voren. Eene Dame, die ziek was en nog leeft, bragt de ziekte naar de stad *Vera* over. De kapitein van een Engelsch fchip, *Adanson*, kreeg eenen zuiveren gezondheidsbrief, en te *Makon* komende, had hij in drie dagen 30 man aan de gele koorts verloren. Hij geeft hier voorts een vefchrikkelijk beeld der ziekte op.

In mijn verflag omtrent de gele koorts heb

ik, alleen uit een onzer Journalen, kunnen opgeven een uittreksel van het rapport van de Heeren BAILLY, FRANÇOIS, PARISSET enz., omtrent de gele koorts van *Barcelona*. Thans het rapport zelve ontvangen hebbende, hetwelk gevonden wordt in het *Journ. génér. de médecine* van GAULTHER DE CLAUDRY, Mars 1822, onder den titel van *Rapport présenté à son Excellence le Ministre Secrétaire d'État, du département de l'intérieur, par la commission Médicale, envoyée à Barcelone*, p. 339—410, heb ik bij het voorgaande nog dit volgende belangrijke te voegen.

De Heeren BAILLY en FRANÇOIS hadden de gele koorts op de *Antillen* behandeld en geheele legers daardoor zien wegmaaijen; zij waren van de besmettelijkheid dezer ziekte overtuigd. PARISSET en MAZET hadden dezelve te *Cadix* gezien, en waren hetzelfde gevoelen toegedaan; ROCHOUX hield het tegengestelde gevoelen staande, hij had de gele koorts te *Guadaloupe* gezien, en waargenomen, dat zij de geacclimateerde inwoners spaarde en alleen de nieuw aangekomene Europeanen aantastede. Hij beschouwde de ziekte te zijn eene ontstekingskoorts, die niet besmettelijk was, en van het klimaat afhing. Intusschen, naarmate hij *Barcelona* meer naderde, en de uitwerkingen der
ge

gele koorts vernam, begon hij te twifelen. Hij liet zich dus uit: de ziekte van *Barcelona* is, of de gele koorts der *Antillen*, of ze is het niet. Is zij het, dan is zij niet besmettelijk. Is zij het niet, en heeft de regerende *Epidemie* iets besmettelijks, dan vertrek ik aanstonds weder. Zij bezochten de zieken den 11^{den} en 12^{den}, en MAZET werd aanstonds ziek en stierf reeds den 22sten. ROCHOUX zag toen duidelijk in, dat de ziekte besmettelijk was; hij was zoodanig van de snel afloopende ziekte van MAZET aangedaan, dat hij reeds den 14^{den} naar *Gracia* vertrok, om aldaar *quarantaine* te houden en onmiddellijk naar Frankrijk terug te keeren. Den 12^{den} October verklaarde hij, dat na [de *Rabies* (dollehondsziekte)] deze ziekte de allerbesmettelijkste was, zoo als dit uit zijne brieven blijkbaar is. Dat voorts de ziekte van *Barcelona* alle de kenmerken had van de gele koorts van de *Antillen*, maar dat zij daarin van de gele koorts verschilde, dat zij besmettelijk was, welke besmettelijkheid hem nu voorkwam onbetwistbaar te zijn. — en daar de *Antiphlogistische* behandeling zoo nuttig in die der *Antillen* schadelijk was in de ziekte van *Barcelona* -- dit nu bewezen zijnde, wilde hij zijn leven er niet aan wagen en vertrok. PARISSET en BAILLY wierden te gelijk ziek op den 24sten; de eerste ge-

nas door een sterk uitbrekend zweet, de laatste werd ernstig ziek. FRANÇOIS bezocht toen alleen de zieken en opende de lijken met JOUARY. Naderhand werd JOUARY ziek, en BAILLY opende vervolgens de lijken.

Uit de beschrijving der ziekte bleek genoegzaam, dat het de ware gele koorts der *Antillen* was, offchoon daarvan in eenige toevallen en in trap verschillende. Wat den oorsprong der ziekte aangaat: er waren twee dingen mogelijk, vooreerst dat zij haren oorsprong verschuldigd was aan plaatselijke oorzaken, of dat zij van buiten was ingebracht.

Het eerste gevoelen had ook bij verdienstelijke mannen deszelfs verdedigers. Zij oordeelden dat de ziekte was toe te schrijven aan de morfigheid der straten en aan de ongezondheid der haven. Wezenlijk zijn de straten te *Barcelona* naauw en krom; midden door dezelve loopt eene waterleiding, die het vuil naar de zee voert, bedekt met ongelijke platte steenen, die door de rijtuigen uit hunne plaats gerukt worden, waardoor openingen ontstaan, die de onreine lucht doorlaten; dan dit kan alleen des zomers in den regentijd plaats hebben, en de regen is dan zeer zeldzaam. In dien tijd viel er juist veel regen, maar de kommissarissen, die daarnaar voorbedachtelijk onderzoek deden, ontdekten niet

den

den minsten kwaden reuk. De ziekte was bovendien aldáár niet, maar in de beste en zuiverste straten. De ziekte was ook niet eerst te *Barcelona*, maar wel te *Barcelonette*, eene zeer zindelijke stad, waarin de huizen rein en net, en de straten ruim zijn, die, aan den eenen kant de haven en aan den anderen kant de zee hebbende, alle oogenblikken door de zeewinden verfrischt wordt. Deze opgegevene oorzaak blijkt dus ongegrond te zijn. Wat nu de haven aanbelangt: dezelve is diep, vrij aan alle zijden aan den wind blootgesteld. Hier en daar zijn vele zandbanken, deze worden echter alle oogenblikken door de golven der zee afgespoeld. De kommissarissen hebben op alle tijden van den dag, zelfs in de sterkste hitte, die haven onderzocht, en nooit eenigen stank kunnen ontdekken. De hitte was in 1820 veel sterker dan in 1821 geweest, en toen was er geene gelekoorts. Om te bewijzen dat de ziekte niet aan de onreinheid van de haven is toeteschrijven, voeren zij aan, dat 300 vischers, die toen op het zand in de haven tenten hadden opgeslagen, vrij bleven. Zij vragen verder of het de infectie der haven is, die de ziekte heeft overgebracht naar *Castel de mar*, *Salges*, *Vales*, *Tortosa*, op de *Ebro*, acht uren van de middellandische zee gelegen? Voor het overige is se,

dert 200 jaren *Barcelona* voor eene der gezondste steden van *Spanje* gehouden. Wij hebben het overige dezer verhandeling in het kort medegedeeld.

In het eerste verslag heb ik gebruik gemaakt van eene breedvoerige verhandeling van den Heer MOREAU DE JONNES; sedert dien tijd heeft hij aan de *Académie Royale des Sciences*, te *Parijs*, nog verscheidene stukken medegedeeld, waarin hij zijne denkbeelden en waarnemingen, omtrent de besmettelijkheid der gele koorts, nader ontwikkelt, en waarvan ik nu ook eenige trekken zal opgeven.

Vooreerst heeft hij dan wederom gegeven *Recherches historiques sur les éruptions de la fièvre jaune, pendant les 15me, 16me, 17me et 18me siècles.*

Hij geeft hier authentieke stukken omtrent de gele koorts getrokken uit waarnemingen gedurende drie eeuwen genomen, in eene ruimte van 300 uren; uit alle deze authentieke stukken, gevoegd bij zijne eigene ondervinding, trekt hij dan de reeds te voren opgegevene gevolgtrekkingen omtrent de besmettelijkheid der ziekte, de eigenaardige natuur derzelve, de noodzakelijke vereischten tot hare ontwikkeling, de kansen dat ze zal worden ingebracht, behalve in *Spanje*, ook in de andere havens van *Europa*.

De

De ziekte, die in de West-Indiën *endemisch* is, tastte niet aanstonds de eerste reis de schepen van COLUMBUS aan, omdat zij aan de eilanden onder den wind aankwamen in het koude jaarfaizoen; dat zij met die eilanden weinig omgang hadden, en aldaar maar korten tijd vertoefden. Dan bij de tweede reis van COLUMBUS, wierden al aanstonds daarvan aangetast de *Spanjaarden*, die den grondslag legden van de stad *Isabella*, in 1494, toen de eilanden nog met andere landen geene gemeenschap hadden. Zij is dus in die eilanden *endemisch*. In *St. Domingo* of *Hayti* verlieten de inwoners hunne huizen en naastbestaanden, als zij de gele koorts kregen, dewijl zij wisten, dat zij door besmetting werd overgebracht. In het hevigste van de koorts doopten zij de zieken in koud water, en legden ze daarna een paar uren vóór het vuur. De drie eerste steden door de *Spanjaarden* gebouwd, *Isabella*, *Portorico* en *Darien*, werden daarom verlaten. COLUMBUS had de ziekte tweemaal. In het eerst werd de gele koorts met de *lues* verward, die te gelijk verscheen.

Naderhand gaf MOREAU DE JONNES een stuk, onder den titel *Phénomènes de la Propagation ou principe contagieux de la fièvre jaune, lu à l'Académie des Sciences, le 19 Novembre*

1821, te vinden in het *Journal de Médecine* van BECLARD, tom. XII. Nov. 1821, p. 249.

Men moet het algemeen overtuigen van de dwaling, dat de ziekte niet besmettelijk is; volgens zijne ondervinding in 9 epidemien, en de bewijzen, die eene ondervinding van driehonderd jaren oplevert, heeft hij het volgende opgemerkt:

I. Verschijnselen van de voortplanting der gele koorts door inbrenging van zeeschepen.

Wanneer iemand onder de inwoners van eene plaats aan zee gelegen van de gele koorts wordt aangetast, begint men met de ziekte te miskennen en die voor eene gewone galkoorts te houden, of voor eene zoodanige koorts, die bij toeval gevaarlijke toevallen heeft aangenomen. Men ziet echter dra in, dat de ziekte eene onbekende besmettelijke ziekte is. De doctoren houden dan staande, dat de ziekte niet besmettelijk is, terwijl dat gevoelen omver gestoten wordt door de *publieke opinie*, en door de maatregelen, die door het bestuur genomen worden. Met moeite wordt men den eersten oorsprong der ziekte gewaar, omdat zij meestal berust in eene eenige zaak, die geheim gehouden wordt, daar men, over het algemeen, de oorzaak niet zoekt in

in het onbekende, maar in plaatselijke oorzaken, als veranderingen der lucht enz., maar het is klaar bewezen, dat de gele koorts op plaatsen ontstaat, daar noch moerasfen, noch eenige andere oorzaken, waaraan men de ziekte toeschrijft, bestaan, en dat zij niet is op die plaatsen, waar alle die oorzaken zich vereenigen. Bij een naauwkeurig onderzoek zal men nu vinden, dat er één of meer schepen uit de *Antillen* of de Staten van *Noord-Amerika* gekomen zijn, en dat deze komen van eene plaats, waar de gele koorts *grasfeerde*. Dit is altijd en overal het geval, als de ziekte schielijk en onverwachts uitbreekt. Men ziet dat het dezelfde ziekte is als die op de plaats heerschte, waar het schip van daan kwam, en dat dit juist op eens na dit aankomen gebeurt. Verder de zaak onderzoekende, zal men vinden, dat de ziekte aangebragt is:

- 1°. door iemand van de *equipagie*, die ze had, en die men voor eene gewone ziekte had opgegeven.

- 2°. door tolbedienden of andere menschen, die iets op de schepen hadden te verrigten en met goederen of personen gemeenschap gehad hadden, die besmet waren.

- 3°. door ontscheping van menschen of goederen, die door hunne betrekkingen zich wisten

te onttrekken aan het onderzoek der *kommissie* van gezondheid.

4°. door het ontladen, behandelen of waschen van kleederen of andere goederen van menschen die aan de ziekte gestorven waren.

5°. vooral ook door het heimelijk invoeren van *contrabanden* en ongezuiverde goederen. Door dit middel is de ziekte dit jaar verspreid door den *Archipel* der *Antillen*, het vaste land der *Vereenigde Amerikaansche Staten* en een groot gedeelte van *Spanje*. Alle de andere opgegevene oorzaken, b. v., bedorvene koffijbonen, eetwaren, bedorven vis enz., zijn niet bewezen. De eenige oorzaak der besmetting is de smetstof, die of door menschen, of door goederen, die daarmee besmet zijn, wordt aangebragt.

In de tweede afdeeling beschrijft hij de verschijnselen, die bij de invoering der gele koorts en de belendende of aangrenzende landen plaats grijpen.

De gemeenschap zoo wel van menschen als van goederen is hier veel sterker; hier is dezelfde *individueel* en *masfaal*. De ziekte verspreit zich hier *en* langs de zee *en* langs de rivieren. Er is geen voorbeeld, dat zij zich meer dan 20 uren van zee of van groote rivieren verwijderd heeft. Het is dienvolgens te hopen, dat

dat de *Pyrenéen* en hooge bergen beletten zullen, dat ze verder in *Frankrijk* doordringe. Maar wanneer zij langs de rivieren kan ingebracht worden, zoo als dit gebeurt is te *Quebec* langs de rivier *St. Laurens*, op 102 mijlen van de zee, en uit de Staten van *Louisiana* door de stoomboten van de *Mississippi*, op honderd mijlen van de golf van *Mexico* in 1819, dan is de kans, dat dezelve ingebracht wordt, nog grooter. De ziekte wordt alleen verbreid door menschen en goederen, maar niet door de winden, insecten, en vogels enz.; door geschut en het werpen van bommen, kan men de besmetting niet wegnemen, zoo als dit te *Tortosa* gebleken is; stormen en orkanen hebben daarop ook geenen invloed, zoo als men dat in de West-Indiën meermalen heeft waargenomen.

In de derde afdeeling spreekt hij van de verschijnselen bij de verbreiding der gele koorts in het binnenste der huizen.

Vele Geneesheeren in *Engeland*, als, BLANE, PYN, GILPIN en CHISHOLM; vele Amerikanen, als, HOSACK, CURRIE, HAYGARTH, CARLTON, BARD, en ook vele Spanjaarden en Franschen, b. v., BERTHE, BAILLY enz., die de ziekte zelf gezien hebben, zijn van de besmettelijkheid daarvan overtuigd. Het blijkt niet alleen uit de Analogie met andere besmettelijke ziekten, maar
ook

ook uit den loop van meer dan honderd en vijftig *Epidemien*, dat zij zich op de volgende wijze heeft voortgeplant. Een schip, uit een besmet land, komt in de haven, hetwelk op de reis eenige matrozen verloren heeft; men verbergt daarvan de ziekte; aanstonds komen er op die schepen menschen, die op de koffers en waren gezeten, of op bedden geslapen hebben; die menschen gaan wederom, zonder op het gevaar te denken, naar de haven terug; zij worden daarop ziek; zij roepen een geneesheer die de ziekte niet kent, en althans geene gedachten op de gele koorts heeft; zij worden van hunne kennissen bezocht; zij worden alle niet besmet, omdat het eerste tijdperk der ziekte niet besmettelijk is, of daaronder vele geacclimaterden zijn, die de ziekte gehad hebben, hetwelk ook omtrent kinderen, oude lieden, en sommige vrouwen, plaats heeft die er niet vatbaar voor zijn.

(Decembre, suite p. 289.) Het gif wordt alleen door *assimilatie* in het menschelijk ligchaam vermenigvuldigd. De mededeeling daarvan hangt intusschen van verschillende omstandigheden af, van de hitte, droogte enz. Op hooge plaatsen wordt het onwerkzaam. In een heet besloten vertrek heeft het meer kracht, om zich voort

te planten en den dood te verbreiden. In koude opene plaatsen verliest het deszelfs kracht. Volgens CHISHOLM deelt het gif zich niet verder dan op 10 voeten mede. MOREAU DE JONNES heeft dit in negen *Epidemien* bevestigd gevonden.

De hitte propageert de ziekte wel sterk in de *Antillen*, maar deze verbreiding wordt aanmerkelijk verminderd door de blootstelling aan de winden, en de daaraan onderworpenen huizen. In de Europefche huizen kunnen de omftandigheden veel toebrengen tot de vermeerdering of vermindering der besmetting: hiertoe moet men brengen togt, beslotene vertrekken enz. Men kan de ziekte dus voorkomen als men zich streng afzondert. Het is niet noodig de ziekte te ontvlugten, men kan ze ontwijken door zich in huis te houden. In *Baltimore* hadden eenige familien in 1794, die in het kwartier woonden, waarin de ziekte het felste woedde, zich streng afgezonderd, en zij bleven van de ziekte vrij. In 1800 hadden de fchuitenvoerders van den *Guadalquivir*, tusfchen *Cadix* en *Sevilla*, alwaar 125,000 menfchen de gele koorts, hadden, zich tegen deze ziekte beveiligd, door in hunne barken te blijven. In 1815 waren er 300 menfchen op de werf van *Gibraltar* opgefloten,

terwijl de stad door de gele koorts verwoest werd. Zij bleven allen vrij, daar zij alle gemeenschap met de stad hadden afgebroken, en dit was juist een moerasfige grond; en toen men in 1804 de gemeenschap niet had afgebroken, was er de besmetting even zoo sterk als elders. In 1810 bleven er van 7870 inwoners slechts 40 vrij, die de ziekte te voren in 1804 niet gehad hadden. Intusschen kreeg niemand van het garnisoen, uit 1600 man bestaande, de ziekte, omdat zij zich naar de hoogte geborgen en alle communicatie met de stad hadden afgesneden. Alle schepen bleven vrij, uitgezonderd zes, die gemeenschap met de stad gehad hadden.

Hetzelfde had omtrent *Montyouy* en de *Citadel* van *Barcelona* plaats. In den beginne kan men gewoonlijk de ziekte voorkomen door eenige weinigen af te zonderen, dit is gemakkelijker dan een *Cordon* rondom eene geheele stad te trekken. Op deze wijze sloot men eene straat en een dorp bij *Cadix* af, en kwam daardoor de verdere besmetting voor.

Welk eene hoeveelheid van smetstof moeten wel 20,000 zieken voortbrengen en hoeveel menschen en goederen besmetten? Men kan de ziekte, zoodra zij in eene plaats komt, gemakkelijk voorkomen, wanneer men onmiddellijk de zie-

zieken *isoleert* of dezelve aanstonds overbrengt; als men dit in den beginne doet, besmet zij niet, en het overbrengen brengt ook geene besmetting der lucht voort. Wanneer de menschen in hare huizen blijven, besmetten zij oneindig veel meer menschen en goederen, en maken dat naderhand de ziekte wederom uit hare asche ontspruit. Men moet de zieken niet in hospitalen opsluiten, maar in luchtige tenten en hangmatten leggen, hierdoor zijn, door de gemeenschap met de vrije lucht, verscheiden vrij gebleven. Dit is dan ook de rede, dat een onwedergeene werking op de zieken in een hospitaal kan te weeg brengen.

Vierde afdeeling, verschijnselen bij de voortplanting der gele koorts in publieke plaatsen.

Zoo lang de ziekte zich tot weinigen bepaalt en men deszelfs aard niet kent, blijft de zieke in zijn eigen huis en besmet maar weinige menschen. Maar zoodra dezelve algemeen wordt, verlaat de zieke zijn huis, mengt zich met de menigte en verbreidt ze onder hen. — Een matroos, die de ziekte heeft, loopt op straat, valt van zwakheid neder, men neemt hem, onwetend welke ziekte hij heeft, uit medelijden in huis. Een reiziger komt in eene herberg, wordt ziek en sterft daar, een ander komt na hem, en wordt

door hetzelfde bed aangestoken. Maar vooral wordt zij het meeste voortgeplant in de benaauwde kerken; op deze wijze is de ziekte in *Cadix* en *Barcelona* zeer schielijk verspreid. Als de ziekte algemeen regeert, heeft men alle oogenblikken gelegenheid van besmet te worden door doctoren, geestelijken, doodwagens enz.

Uit dit alles blijkt dan:

1°. de ziekte wordt altijd aangebragt door gemeenschap met de zee, of te lande, of door aangrenzende landen, als zij voor het eerst wordt ingebragt;

2°. altijd geschiedt dit door geïnfecteerde menschen of goederen;

3°. er zijn geene andere oorzaken die de ziekte aanbrengen;

4°. de gele koorts is eene eigenaardige ziekte die met de pest en de *typhus* veel overeenkomst heeft;

5°. de besmetting wordt even als in andere besmettelijke ziekten, door bijzondere omstandigheden gewijzigd.

6°. deze omstandigheden zijn een zekere graad van hitte, vochtigheid, de nabijheid der zee en rivieren, bijzonder ook de gesteldheid der menschen, vooral Europeanen, die gezond en sterk zijn;

7°. die plaatsen, waarin zich de voorgaande omstandigheden niet vereenigen, blijven meestal vrij;

8°. daarom verspreidt zij zich niet op plaatsen ver van de zee of de rivieren gelegen, zij komt in den winter in ons klimaat niet voort; op hoge plaatsen wordt zij uitgebluscht. De Afrikanen, de bewoners van heete landen, blijven er vrij van;

9°. zij woedt met veel hevigheid in die plaatsen waar zij wordt ingebracht, en waar de omstandigheden zamen loopen die deszelfs ontwikkeling bevorderen;

10°. de ziekte schijnt zich vooral door de huid voort te planten, en hierom is het besmeren der huid met olie en vette dingen een goed voorbehoedmiddel;

11°. de kiem (*germe*) van besmetting propageert zich door de *assimilatie* van de levenskracht onder omstandigheden die de ontwikkeling begunstigen;

12°. wanneer eene of meer dezer voorwaarden niet aanwezig zijn, heeft de ontwikkeling geen plaats of alleen maar onvolkomen, en er is alsdan geen reproductie van de kiem, en de ziekte wordt sporadisch;

13°. wanneer echter deze aanwezig zijn, dan

wordt het levensbeginsel opgewekt, en er vormt zich eene besmettende atmospheer;

14°. deze uitvloeifels communiceren zich of onmiddellijk aan menschen of aan goederen die dan besmet worden;

15°. zij schijnen niet alleen te werken door hare energie (qualitatief) maar ook door hare hoeveelheid (quantitatief), gewoonlijk is de atmospheer niet over de 10 voeten;

16°. er is geene reden om te denken dat deze stof door den wind of de atmospheer wordt overgebracht, of dat de atmospheer van eene geheele stad kan aangestoken worden;

17°. maar in stilstaande of beslotene plaatsen, in een schip, in een hospitaal enz., hoopen zich de stoffen op, hechten zich aan de menschen, kleederen, goederen enz. aan, en verbreiden dusdanig de ziekte;

18°. dit verklaart ons, waarom zij zich hier meer dan elders verspreidt, en een klein vertrek meer besmet dan een ruim vertrek, en ook in hooge en luchtige plaatsen; en dat zij zich in een ruim *Lazaret*, met ventilatoren voorzien enz., niet voortplant;

19°. men moet de eerste beginselen daarvan voorkomen;

20°. en dus zoodra de ziekte verschijnt, de-
zel-

zelve aanstonds voor gele koorts verklaren, eens vastgenesteld en door het koude faizoen onderdrukt, kan zij uit die kiem in het volgend jaar weder komen en de besmetting verder brengen.

Eindelijk vinden wij van MOREAU DE JONNES *une Note sur l'Irruption de la fièvre jaune, à Marseille,* en Sept. 1820, in het *Nouveau Journ. de Médecine*, van ADELON, tom. XV. Octob. p. 136.

Toen de gele koorts in *Barcelona* kwam en zich aldaar zeer snel verspreidde naar *Tortosa*, *Mallaga* en *Mahon*, trachtten de schepen die in deze havens lagen, schiekelijk de vlucht te nemen naar *Marseille*, sommigen daarvan, die met de besmette schepen reeds gemeenschap gehad hadden, waren reeds door de gele koorts besmet. Men zond dan die schepen op naar *Pomergue*, een eiland, twee uren van de kust gelegen, waarop zich het *Lazaret* bevindt. In gewone tijden is het genoegzaam om de besmetting te weren. Maar nu kwamen er 32 schepen te gelijk uit *Cataloniën*, en deze hadden 600 menschen aan boord. Hierdoor werd het onmogelijk om die schepen zoo ver van elkander te leggen als noodig was om de besmetting voor te komen. De Deensche brik

Nerolino, Kapt. MOLD, kwam van *Stettin* naar *Mallaga*, in het begin van Julij, en vertrok van daar op het einde van Augustus, twintig dagen na dat aldaar de gele koorts van *Barcelona* was aangebragt door de Deensche goelet *la Genarne*. Dit schip had op reis naar Frankrijk reeds de gele koorts aan boord, waaraan er twee ziek lagen, de een herstelde, de andere lag nog dood in den kuil van het schip, en wierd daaruit eerst in zee geworpen, den dag, na dat het schip te *Pomergue* was aangekomen; vóór de komst van dit schip was er geene ziekte op de andere schepen, maar zoodra dit schip aldaar was aangekomen, verspreidde zich de besmetting lings en regts, juist in de rede van nabijheid of middellijke of onmiddellijke gemeenschap. Twee schepen in de buurt wierden door de gele koorts aangestast, zeven dagen na de aankomst van dat schip. Van één schip werden tien, van een ander drie daarvan aangestoken. Een derde schip kreeg ook vier zieken, den 7^{den} dag na deszelfs aankomst, waarvan er een stierf. Den 5^{den} October kwam er ook een schip van *Mallaga*, hetwelk schipbreuk leed, en waarvan op twee na, de geheele equipagie gestorven was. Dit schip was eerst afgewezen, men vond aldaar

aan

aan boord een zieke die herstelde, drie werkelijk zieken en een lijk. De gezondheids commissie verzorgde hen en wist de besmetting af te keeren. De Heer MOREAU DE JONNES besluit hier uit:

1°. dat de gele koorts van *Mallaga* naar *Marseille* gebracht was;

2°. dat de ziekte in de haven van *Pomergue* van het eene schip naar het andere was overgebracht;

3°. dat van 34 zieken 25 zijn behandeld door doctoren van het *Lazaret*;

4°. dat 10 gestorven en 15 gered zijn.

5°. dat zich de ziekte aan niemand heeft medegedeeld door de voorbehoedingsmiddelen, die aldaar reeds sedert honderd jaren tegen de pest gebruikt zijn;

6°. dat de ziekte is overgebracht, doordien de schepen zeer nabij elkander lagen in de directe rede van *proximiteit*, in de omgekeerde van de moeilijkheid van *communicatie*, en verders merkt hij aan: 1°. dat het de eerste keer is sedert 1694 wanneer de gele koorts zich voor het eerst te *Rochefort* vertoond heeft, dat deze ziekte zich zoo dreigend vertoond heeft en hier verscheidene zieken daaraan heeft weggenomen; 2°. dat zij zich vertoonde aan de

ten van eene stad van 100,000 zielen, en meef-
te vreezen was dan in de *Antillen*, in *Noord-*
Amerika en in zuidelijk *Spanje*, daar zoo vele
inwoners en zoodanig opgehoopt niet zijn,
welke volkrijkheid de kans der besmetting zeer
vermeedert; 3°. dat dewijl de lessen van het
tegenwoordige ons voor het vervolg moeten
verlichten, het belangrijk is de omstandigheden
te kennen, die deze fataliteit kan aanbrengen,
maar waar de goede voorzorg haar voor de
tweede keer kan voorkomen.

Zeer belangrijk en veel afdoende is, onzes
bedunkens, eene verhandeling van eenen man,
die, door zijnen belangrijken post, de beste en
onpartijdigste berigten omtrent de besmettelijk-
heid der gele koorts konde inwinnen, en die
ook werkelijk zich daaromtrent veel moeite ge-
geven heeft. De Heer P. F. KERAUDREN, eerste
Geneesheer der Fransche Marine, in eene ver-
handeling onder den titel: *de la fièvre jaune,*
observé aux Antilles et sur les vaisseaux du
Roi, considéré principalement sous le rapport
de sa transmission; hetwelk ons in het Hoog-
duitsch wordt medegedeeld, in een zeer onlangs
uitgekomen stuk van de *Rheinische Jahrbucher*,
VII Th. 3 St. p. 87, van Prof. HARLESS, van
Bonn. Ik zal het belangrijkste van dit uitge-
brei-

breide stuk zoo kort mogelijk hier zoeken mede te deelen.

De Heer KERAUDREN zegt, in zijne inleiding, dat hij zijne berigten ontleent van de officieren van de Marine, die op de *Antillen* varen. Met opzigt tot de oorzaken schrijft hij het uitbreken van de gele koorts meer aan de aanhoudende en langdurige, dan aan den grooten trap van hitte toe, dewijl zij dikwijls in een veel heter klimaat niet gevonden wordt. Zij openbaart zich eerst in de aan zee gelegene steden van de Atlantische zee, en loopt met den stroom der rivieren opwaarts. De zeekusten zijn ongezonder dan de hooge zee, hetwelk schijnt af te hangen van de vermenging van de zeedampen met de uitwaaseming van het land. Het zeewater, hetwelk op de kust stil staat is eerder aan bederf onderhevig dan het rivierwater. De gele koorts, offchoon eene hevige ziekte, komt in vele opzigten met het scorbut overeen. De Heer KERAUDREN houdt die voor eene soort van haemorrhagie, en denkt dat de gele kleur niet van de gal maar van de ontbinding des bloeds afhangt. De zwarte stof die hier ontlast wordt, is geen gevolg van ontsteking of brand, maar eene ontvating (echymosis); zij nadert zich de neuroses of zenuwziekten, men ziet daarbij soms hydrophobie en pri-

pismus. De Mexicanen genezen ze met olie. In zijne eerste afdeeling handelt hij over de gronden tegen de besmettelijkheid. Toen de Minister van de Marine, aan de Geneesheeren van de Marine te *Martinique* en *Guadeloupe* vroeg, of de gele koorts besmettelijk was, ontken- den zij dit, en hielden ze *Epidemisch* te zijn. Dan de *Epidemische* ziekten verbreiden zich wijd en zijd door de lucht, terwijl de contagieuze ziekten zich langzaam verbreiden, zich in eene nauwe plaats, b. v. een schip laten opsluiten. Het is waar dat de Europeanen, die aan de lucht niet gewoon zijn, ligter worden aangetast; dan de geacclimaterden zijn daarvan ook niet bevrijd; koude doet de ziekte meerendeels ophouden, maar zij blijft daar dan ook wel *sporadisch* voortduren. De ziekte heeft hare kracht wel behouden als zij de Atlantische zee wierd over- gebracht. In de haven van *Brest* had zij hare volle energie behouden. KERAUDREN haalt ver- scheidene voorbeelden aan van de gele koorts, die op 10—15 gr. koude, op eene breedte van 40 graden zich ontwikkelde, terwijl de zieken daar ook aan stierven.

„Wanneer” zegt hij, „sterk bemande oor-
„logschepen van de *Antillen* afzeilen, en de
„gele koorts aan boord uitbreekt, komen er
„da-

„ dagelijks nieuwe zieken, hierdoor plant de
„ ziekte zich voort. De schepen komen met
„ nieuwe zieken op de Fransche kusten aan
„ (even gelijk men door telkens op nieuw in
„ te enten, de vaccine naar de Oost- of West-Indiën
„ overbrengt); zoo hadden linieschepen,
„ die van de *Antillen* op de rede van *Brest*
„ aankwamen, in den herfst van 1802 nog zie-
„ ken aan boord, die de gele koorts hadden.
„ Het getal daarvan was zelfs zeer beduidend.
„ Men bragt ze in het *Lazaret* van *Treberon*,
„ in het Z. W. der reede. Zij wierden van
„ den eersten arts DROGUET behandeld. De
„ meesten leden nog aan de gevolgen van de
„ ziekte, maar 42 hadden nog hevige koortsen
„ en er stierven nog daarvan 23. Het beloop
„ der ziekte was hier wel langzaam en niet
„ zoo hevig als onder de keerkringen, de sterfe-
„ lijkheid bleef niet te min nog zeer groot en
„ de openingen der lijken stemden genoegzaam
„ met die welke op de *Antillen* gedaan waren
„ overeen. De Heer MICHELOT, onder luitenant
„ der douanen, die eenige dagen op de *Tour-*
„ *ville* dienst gedaan had, werd toen zeer
„ ziek aan land gebragt. De Heer ROUGEMONT
„ die hem als geneesheer behandelde, en die
„ twee *Epidemiën* van de gele koorts op de *An-*

„tillen gezien had, herkende aanstonds deze
„ziekte, hetwelk door de andere geneesheer-
„ren bevestigd wierd. MICHELOT stierf op
„den 5^{den} dag der ziekte. Zoodat de gele
„koorts zich tot in *Frankrijk* op $48^{\circ} 25'$
„14'' kan voortplanten, en dat het dus
„allernoodzakelijkst is, dat men maatregelen
„neemt om te beletten dat de zeeften niet
„door de schepen besmet worden." Intus-
schen ziet men dat als de schepen naar *New-*
foundland gaan, de zieken ook aldaar sterven,
maar dat zij zich daar niet onder de inwoners
verspreidt, vermindert en eindelijk geheel op-
houdt; maar wanneer dezelfde schepen na eenen
korten tijd in zee, en naar de warmte toe gaan,
dan komt de ziekte wederom op zee. In de
Nereide brak ze tweemaal uit toen zij van *New-*
foundland terug kwam, dit is dus eene nieuwe
ontwikkeling van de verborgene kiem der ziekte;
een zekere graad van koude schijnt derhalve de
oorzaak der gele koorts te kunnen binden en
de hitte dezelve wederom te kunnen opwekken.
Men weet niet hoe lang deze kiem gebonden
kan blijven zonder haar aanstekend vermogen te
verliezen. Het zoude van belang zijn om dit
tijdperk te weten, ten einde daarna den tijd der
quarantaine te schikken. Weste- en zuidweste.

winden veroorzaken in de *Antillen*, bij de creolen remitterende galkoortsen, bij de nieuw aankomende Européers de gele koorts. Die intermitterende koortsen en toring hadden, bleven van de gele koorts vrij. De nadeelen van de west- en zuidweste winden, hangen af van de overstromingen des Savannahs door de groote rivieren, welke veel vuiligheid en slijk en musquiten voortbrengen. Maar vraagt de Heer AUBERT, is *Trinidad*, op 2°. N. B., aan den mond van de *Oronoko* zoo lang vrij gebleven van de gele koorts, waarom heeft zij zich gedurende vele jaren noch in *Cajenne*, hetwelk veel zuidelijker ligt, noch in het Fransche *Gujana*, nabij 2 groote rivieren, die sterke overstromingen maken, gelegen, vertoond?

De moerasfige uitwasemingen moeten wel iets tot de ontwikkeling der gele koorts toebrengen, maar zij kunnen de ziekte noch in de West-Indiën, noch in Europa alleen voortbrengen.

Européers worden niet alleen door de gele koorts aangetast omdat zij niet geacclimaterd zijn, dewijl ook diegene, welke aldaar jaren gewoond hebben, creolen en zwarten ook daaraan sterven. De Heer GAUBERT, geneesheer te *St. Pierre* op *Martinique*, getuigt dat onder 8 menschen die in Mei, Junij en Julij 1819 gestor-

storven waren aan de gele koorts, een die vijf, twee die drie jaren aldaar, hadden gewoond, en vijf anderen die sedert korten tijd in de Kolonie waren aangekomen, zich bevonden; dat het geacclimateerd zijn, niets afdoet, blijkt daaruit, dat in de *Vereenigde Staten* en in *Spanje*, de geacclimateerde inwoners daarvan aangetast worden. Men heeft als een bewijs voor de niet besmettelijkheid aangevoerd, dat diegenen, welke de zieken bezorgden, niet aangedaan wierden, dan dit heeft ook bij *typhus* plaats. In 1818 wierden in het hospitaal van *Fort Royal*, de directeur, drie nonnen en de geneesheer zelve aangestoken; in 1821 stierf een ander oppasser. GAUBERT zag 3 soldaten in het Chirurgisch hospitaal van de gele koorts aangetast worden. JOLIVET, eerste heelmeester van het schip *Africaine*, zag dat een zijner jonge heelmeesters in het hospitaal aangestoken werd en 3 dagen daarna stierf. Het uiteinde van VALLI is bekend, zie hier een dergelijk geval. De *Gabarre Durance* had de *Antillen* bezocht, en keerde den 4^{den} November 1816 naar *Frankrijk* terug, op dit schip bevond zich Mad. COUTALON, 23 jaar oud, die reeds aan boord komende, onpasselijk was. De eerste heelmeester van het schip, CONAN, had aan haar zijne kajuit ingeruimd. De zieke stierf den

den 5^{den} dag aan de gele koorts. Men wilde al haar goed buiten boord werpen, maar de Heer CONAN oordeelde dit niet noodig, na twee dagen betrok hij zelfs de kajuit. In den nacht van den 7^{den} tot den 8sten sliep hij daarin, den 8sten wierd hij ziek, delireerde 'savonds te 5 ure, den 9^{den} had hij tweemaal zwarte braking en hij stierf nog denzelfden dag.

Wat de tegenwerpingen betreft, dat men lijken geopend, de zwarte stof geproefd heeft enz., zonder besmet te worden. Deze doet niet af, daar men ook lijken, aan de pest gestorven, geopend heeft, en men zich aan de besmetting der pokken, zonder gevolg, heeft blootgesteld, en er eene prædispositie vereischt wordt om de ziekte daar te stellen. Intusschen is de opening niet altoos even onschadelijk. Als de Heer ROUGEMONT, in 1793 op *St. Lucie*, met den Heer THOMAS, een lijk aan de gele koorts gestorven, opende, stak de laatste zich met een sealpel in den vinger, kreeg weinige dagen daarna de gele koorts, en stierf daaraan.

Somtijds is de ziekte sporadisch en intercurrent, en is dan niet besmettelijk. DESPORTES stelde twee soorten van gele koorts, de eerste goedaardig, deze bepaalde zich alleen tot het eerste tijdperk, hierin vertoonen zich duidelijke
schei-

scheidingen door zweet, stoelgang, neusbloeding enz., en de ziekte eindigt in weinige dagen zonder besmettelijk te zijn. De andere, die met zwarte braking vergezeld is, is besmettelijk. De ondervinding heeft geleerd, dat de gele koorts nooit op schepen uitbreekt die uit *Frankrijk* naar de West-Indiën gaan

Dus verre heeft de Schrijver zoeken optelosen de tegenwerpingen van anderen tegen de besmettelijkheid der gele koorts. In zijn tweede stuk gaat hij over, om door positive bewijzen de besmettelijkheid daar te stellen.

In het jaar 1821 waren er 15 heelmeeesters bij de afdeeling der West-Indiën, hiervan zijn er 10 aan de gele koorts gestorven, waarvan er vele voorheen reeds in de West-Indiën geweest waren. Men moet dan toch denken, dat de geneesheeren, die het meest met de zieken omgaan, dezelve van hen overkrijgen. Men schrijft dit te vergeefs aan de vrees voor de ziekte toe. Dr. BOURDIN, die zeer lang op *Martinique* geëindigd had en niets minder dan vreesachtig was, wierd op de *Euryale* geplaatst, in zee brak de gele koorts op het schip uit, hij kreeg de ziekte, gevoelde dat hij zoude sterven, sloot zich in zijne kajuit op en stierf in twee dagen. Een officier kreeg op het schip de *Egerie* de gele koorts,

te gelijk met den scheepsarts COLORT, deze paste hem op tot zijnen dood toe, en teekende zijne geheele ziekte aan; daags daaraan stierf hij zelve. Deze man was dus onverfchrokken en niet bevreesd. — Niet alle schepen die tot dezelfde vloot behooren, en in dezelfde haven liggen, krijgen de gele koorts, hetwelk plaats moest hebben wanneer zij van *Endemische* oorzaken afhing. Het is uitgemaakt, dat schepen, die wijd genoeg van het land voor anker liggen, en daarmede geen gemeenschap hebben, vrij blijven. Wanneer de menschen aan land gaan, brengen zij de ziekte mede. Op 's Konings schepen kregen die matrozen het eerst de ziekte, die een dag op vreemde schepen in dienst geweest waren, en ze van daar mede bragten. Wanneer men de wijze nagaat waarop de gele koorts in het binnenste der schepen wordt voortgeplant, zal men voorzeker de besmetting niet kunnen loochenen. Profr. AUBERT, te voren opper wondarts van de *Nereïde*, lag in het jaar 1817 en 1818 in de West-Indiën, en had twee *Epidemiën* aan boord van de gele koorts. Hij had 250 man aan boord, waarvan 170 ziek werden en 58 stierven. AUBERT zelf wierd ziek en ontworstelde ter naauwer nood den dood. Wierd er een man tusfchen deks ziek, dan volg-

den hem alle die daar lagen, even dit gebeurde als men de manschap tusfchen de batterijen plaatfte. Het getal der zieken vermeederde als er volk uit de hospitalen aan boord kwam. Het fchip bragt troepen naar *St. Pierre*, hieronder waren eenige reconvallescenten, en 2 foldaten die nog koorts hadden, in den tijd van twee dagen waren er op het fchip 21 zieken. Eerst werden de zieken-oppasfers aangetast, uitgezonderd een neger. Een tijd lang had de ziekte de officierskamer gefpaard, weldra werd een bediende ziek en daarna alle de heeren. Werd er een bediende ziek, zoo volgde zijn heer, fomtijds den volgenden dag. Als men de zieken afzonderde verminderde het getal zieken, en als men ze geheel en al afgefcheiden had, alle kleedingftukken en gereedschappen van het hospitaal weg nam, hield de ziekte op. Intusfchen bleef het fchip in de West-Indiën, en de hitte vermeederde dagelijks.

Een ander fchip, *l'Expédition*, verliet *Martinique*, hield zich 24 uren voor *Guadaloupe* op. In de eerste 8 dagen bleef alles gezond, toen wierd eerst een zeccadet ziek, en kreeg de zwarte braking, van hem verbreidde zich de ziekte aan de oppasfers, daarna een kammeraad van de zieke, dit gebeurde den 9^{den} Augustus, op den 13^{den} waren achtervolgens een zeccadet, een

een zieken-oppasser, de opper-heelmeester en een jong mensch aangetast. De Kapitein liet de gezonden van de zieken afscheiden en de zieken zuiveren en versche lucht geven, en de ziekte hield op. Wanneer de gele koorts aan boord van een schip komt moet men het zuiden verlaten, op eene gezonde kust ten anker komen, de zieken aan land brengen, van de gezonden afscheiden en het schip inmiddels zuiveren. De Schrijver haalt nog verscheidene voorbeelden aan, dat de ziekte uit één punt voortkwam, zich van den eenen tot den anderen verspreidde en geenszins spaarde, die geacclimateerd en jaren in de West-Indiën hadden doorgebracht; vele gevallen, waarin men vasthield, dat de ziekte van zelf ontstaan was, bleek het bij nauwkeurig onderzoek, dat de ziekte er uit eene besmette plaats of schip gebracht was. Dikwijls is de ziekte op de schepen gebracht door het bezigen van matrozen uit gezonde schepen, tot het aftakelen van besmette bodems. Wanneer een schip goed gezuiverd is, blijft de gele koorts weg, hetzij het schip in de West-Indiën blijft of naar Europa vertrekt.

In de vereenigde Amerikaansche Staten houden de geneesheeren de gele koorts niet besmettelijk, intussehen vlugten de inwoners uit de

steden. — Moet men dit niet aan de vrees voor besmetting toeschrijven? In eene stad, alwaar de gele koorts alle jaren op verschillende punten uitbreekt, en waar het Nationale welzijn hoofdzakelijk op eene onbepaalde vrijheid van koop-handel rust, daar kan de politie minder streng zijn; maar het is iets anders waar de koorts niet zoo algemeen is en waar de rijkdom hoofdzakelijk in de producten der bodems bestaat. Maar de Amerikanen verwaarloozen echter geenszins de invoering der gele koorts van elders te beletten, overal bestaan de inrigtingen van *quarantaines* (die hier in p. 124, in eene noot woordelijk worden opgegeven.) De Amerikanen zijn vooral streng in het houden van *quarantaine* voor schepen, meer dan voor het scheepsvolk, dewijl de kiem der besmetting in de schepen zich ophoudt.

Tot dus verre heeft men onder het woord *contagium*, besmetting verstaan, het vermogen hetwelk in zekere ziekten ligt, zich van een zieke op een gezonde voortteplanten, en bij de laatsten, dezelfde verschijnselen voorttebrengen. Bij deze overbrenging kan men twee soorten onderscheiden, de onmiddellijke door aanraking, en de middellijke, die werkt door afstand. (*Entfernung*). Men wil nu de laatste ontkennen,
en

en de mededeeling der gele koorts niet aan aansteking, maar aan het oponthoud in eene atmosfeer, die vóór de aankomst der ziekte reeds bedorven was, toeschrijven. Het is zeer onwaarschijnlijk dat *individuen*, die in eene stad of in een schip, waarin de gele koorts heerscht, komen, alle aanraking van menschen of goederen aldaar vermijden. Dat de ziekten door de atmosfeer aansteken, is een denkbeeld hetwelk reeds langen tijd is aangenomen, en zekerlijk wordt door het ophouden in eene lucht, welke door de uitgeworpene stoffen der zieken verontreinigd wordt, zonder aanraking, ziekte voortgebracht, en dit is de aansteking op eenen afstand.

Wanneer de gele koorts alleen door de uitvloeifels van verdorvene stoffen konde voortgebracht worden, moest zij reeds lang door geheel Europa verbreid zijn. Maar het was geene gele koorts die bij de asfises te *Oxford*, even min als in het zwarte hol in *Bengalen*, uitbrak. Men veronderstelle eene *mephitique* lucht, zoo sterk men ook wil, in de ongezondste gevangenisfen van *Frankrijk*, *Duitschland* enz.; deze zal de afgrijselijkste ziekte voortbrengen, maar niet de gele koorts. Om de gele koorts voorttebrengen is het niet genoeg dat de lucht bedorven

zij. De daarin bevatte gasvormige stoffen moeten ook eene analogie met de gele koorts hebben, zij moeten als het ware daartoe behooren, van haar uitvloeijen, *Producten* van haar zijn, anders zal er eerder eene andere ziekte uit voortkomen. De gemakkelijkheid, om te besmetten, hangt ook af van diegeene die de besmetting overbrengt, zoo lang een gezond mensch uit eene besmette plaats komt, kan hij alleen het gif in zijne kleederen overbrengen. Het is geheel iets anders met een zieke, die niet alleen door zijne kleederen, maar vooral door zijne atmosfeer de ziekte mededeelt, wat is nu deze atmosfeer anders als een uitvloeisel, een *product* van een bijzonderen aard, hetwelk met de ziekte zamenhangt, en vóór het aanwezen der ziekte niet bestond, en hetwelk met de ziekte en het leven ophoudt? En hiervan daan is het, dat men zoo zeer niet van de lijken te vreezen heeft. De gewone wijze, waarop gezonde menschen door de gele koorts aangestoken worden, is, dat zij zich op plaatsen begeven alwaar deze ziekte heerscht; zelden zal iemand een schip ongestraft beklimmen hetwelk zich in dezen toestand bevindt. Hier loopt alles zamen, de goederen van de schepelingen, de lading van goederen die de smetstof kunnen bevatten, de zieken zelve, de

de bedorvene ballast, het hout waaruit het fchip gebouwd is, de enge plaats, alle omftandigheden die in staat zijn de ziekte te verergeren en de voortplanting te bevorderen. Hierom is het dat de fchepen in *Amerika* langer *quarantaine* moeten houden dan de manfchap.

Offchoon de gele koorts hare zekere kenmerken heeft, heeft zij toch verfchillende wijzigingen; op het land zal zij foms niet befmetten, daar zij op de fchepen zoo befmettelijk is, dat fomtjids al de manfchap fterft. De gele koorts heeft dit met *Typhus* gemeen, dat de zieken veel ligter aanfteken wanneer zij in eene digte nauwe plaats worden opgefloten. De lucht, die hier niet vernieuwd wordt, is hier zoodanig met de uitvloeifels der ziekte bezwangerd, dat de gezonde dezelve als het ware geheel inademt. Is dan nu deze befmetting niet hetzelfde als de onmiddellijke aanraking? Zeggen dan de nieuweren iets anders, wanneer zij het *contagium* door aanraking ontkennen, maar toegeven dat het oponthoud in de athmospheer der zieken, dat is, de middellijke gemeenfchap, de gele koorts kan te weeg brengen? Men heeft verder opgemerkt dat de gele koorts eenen specifiken ftank verspreidt, iets, hetwelk in *Typhus*, Pokken enz., ook plaats heeft.

Voorts is het een zeker bewijs van de besmettelijkheid der ziekte, dat zij zich altijd tot eene zekere plaats bepaalt, dat zij zich door eene straat, beek of rivier laat ophouden, niet tot het land overgaat, en dat men zich isolerende, even als in de pest, van de ziekte vrij blijft.

De Schrijver eindigt zijne verhandeling met eenige gevolgtrekkingen en behoedmiddelen op te geven, welke ik hier, als niet tot mijn oogmerk dienende, voorbijga.

Eindelijk ontving ik onder het afschrijven van dit stuk, het volumineuse, en de zaak naar mijne gedachten volkomen beslissend werk van de drie Fransche Kommisfarissen BAILLY, FRANÇOIS en PARISET, *Histoire Médicale de la fièvre jaune, observé en Espagne et particulièrement en Catalogne, dans l'année 1821, Paris 1823*, hetwelk in 663 bladzijden, alles behelst wat van deze ziekte te zeggen is. Daar ik mij hier alleen tot de besmettelijkheid der ziekte kan bepalen, en hierin ook de nadere en alles afdoende bewijzen gevonden worden van hetgeen reeds te voren in het kort gezegd is, zal ik alleen hier nog eenige nadere punten aanstippen, welke de vorige bewijzen versterken en overtuigend bevestigen; terwijl ik een ieder, die

die gelegenheid heeft dit werk zelve te lezen, aanrade, dit in het werk verder na te gaan.

In de voorrede zeggen de Schrijvers dat met betrekking tot het gevoelen hetwelk de meeste Amerikaansche geneesheeren verdedigen, dat de gele koorts niet besmettelijk is, het eenige belangrijke werk, over deze ziekte, is van den Heer P. J. TOWNSEND, die in hetzelfde, in 1823 uitgekomen, overtuigend toont dat de gele koorts te *New-York*, in 1822, duidelijk besmettelijk was.

Na dat hij in het breede en bij de stukken bewezen heeft, dat de ziekte wel degelijk door de schepen uit de *Havana* is aangebragt, toont hij in zoo vele hoofddeelen; vooreerst: dat de kiem (*le germe*) der ziekte door de menschen zelve, door de hen omringende lucht, en eindelijk door de goederen en koopmanschappen gelegen is, en op alle deze wijzen wordt voortgeplant.

Wat het eerste betreft, dat de ziekte door personen van den eenen tot den anderen wordt overgebragt, bleek maar al te duidelijk uit de kommissarissen zelve in hare eigene personen.

De Heer BAILLY bezocht een Piemontees, die zijne hulp verzocht, deze verkeerde reeds in het derde of laatste tijdperk der ziekte, en was met

een sterk zweet bedekt. Hij onderzocht en raakte hem langen tijd en herhaalde reizen aan. Aanstonds gevoelde hij eene ondragelijke jeukte, voortkomende uit de binnenste zijde van den middensten vinger, waarmede hij de pols gevoeld had, hij kon dit gevoel niet met herhaald wasfchen wegnemen, de prikkeling duurde eenige minuten en verdween vervolgens van zelve. PARISÉ had de pols maar even gevoeld. Beide deze Heeren wierden kort na elkander fchielijk des nachts wakker, de eene met eene algemeene kramp en eene bijna doodelijke ftiking, de andere met eene huivering, hoofdpijn, braaklust en pijn in de lendenen. De een kreeg eene ligte, de andere eene hevige ziekte, waarvan de toevallen veel met elkander overeen kwamen.

Dr. FABRIGES, van *Saria*, wierd te *Barcelona* geroepen bij iemand, die aldaar op fterven lag, toen hij te huis kwam, wierd hij onmiddellijk ziek, zijne vrouw, die hem te *Saria* oppaste, kreeg dezelfde ziekte kort daarna, en zij ftierven beide. De vrouw was geheel niet te *Barcelona* geweest, en kon dus niet dan van haren man de befmetting hebben opgedaan. Een man van *Sans* deed eene reis van 5 of 6 uren van *Barcelona*, hij kwam met de befmetting der

der gele koorts te huis, zijne vrouw paste hem op en beide stierven kort daarna; *Saria* en *Sans* zijn dorpen die zeer hoog liggen en zeer gezond zijn, verwijderd van *Barcelona*; niets kon aldaar de ziekte veroorzaken als ingebragte besmetting. Een timmerman werkte op het schip *la Taille Pierre*, kreeg de ziekte, bragt die naar *Canet de Mar*, bij zijne moeder, hij stierf na zijne moeder te hebben besmet, en deze kwam ook daaraan om; door tijdelijke afzondering bleef de plaats bevrijd.

De stad *Palma*, hoofdstad van het eiland *Majorca*, ligt zeer hoog en is zeer gezond, in Augustus bragt een schip uit *Barcelona* een koopman uit *Palma*, met de gele koorts over. Hij stierf, en stak zijne zuster, en deze wederom hare oppassers aan; op deze wijze verspreidde zich de ziekte van straat tot straat. Een meisje wierd in de ziekte van eene ondragelijke hoofdpijn aangetast, zij verzocht een kennis van haar om ter verligting het hoofdhaar af te snijden; hierbij ontstond zulk een ondragelijken stank dat zij daarmede niet konde voortgaan, hierop wierd zij aanstonds door de ziekte bevangen, zij stak het gansche gezin aan, hetwelk uit 5 personen bestond, die alle stierven. Deze verbreiding had men weder-

derom aan de verkeerdheid der geneesheeren te danken, die in het begin de ziekte voor niet besmettelijk hielden.

In de Tweede Afdeeling (pag. 84) bewijzen de Schrijvers, dat de ziekte of smetstof, in goederen, koopmanschappen enz., kan plaats hebben en door dezelve kan worden verspreid.

Een smit van *Barcelona* kreeg de gele koorts en stierf daaraan, zijne vrouw wierd aanstonds in een klooster, een afzonderings huis, geplaatst, en bleef daardoor vrij, de proeftijd afgeloopen zijnde, keerde zij in haar huis, aanstonds zuiverde zij het linnen en de wol van de matras waarop haar man gestorven was, zij ging daarna slapen aan het huis van hare zuster, onmiddelijk beving haar de ziekte, zij besmette hare zuster, haar zwager en derzelve kinderen, daarna hare andere vrienden, die alle omkwamen. Een ander smit stierf aan dezelfde ziekte, de vrouw wierd gezonden, om *quarantaine* te houden, naar *St. Geronimo*, waar zij twintig dagen bleef, te huis komende, maakte zij haar huis schoon, verfstelde de matrassen enz., op denzelfden dag wierd zij ziek en stierf in 24 uren. Zes mannen en twee vrouwen die matrassen zuiverden, stierven alle acht, een van dezelve binnen weinige uren. Eene vrouw bragt
een

een pak linnen bij een molenbeek, bij het openen viel zij aanstonds in flauwte, die binnen kort doodelijk wierd. Een arme Piemonteos zond, terwijl hij ziek was, zijn pantalon bij een kleermaker om te verstellen, deze man nam aanstonds een sterken stank waar, en hij stierf nog vóór de Piemonteos aan de gele koorts.

De lijen zelfs bragten ook de besmetting over. In het huis van FERRET, een heelmester te *Barcelonetta*, stierven van 17 menschen 14, alle die er bij kwamen, stierven. Op het laatst was er niemand te vinden die de lijen wilde begraven, eindelijk vond men een oppasser, die reeds eene maand lang, dooden had begraven, het ligchaam opbeurende om het in de kist te leggen, ademde hij de lucht van het lijk in, aanstonds voelde hij zijne krachten bezwijken. Hij viel kermende op zijne knieën en 24 uren daarna was hij er niet meer. De Schrijvers halen nog (pag. 92) vele voorbeelden aan welke ontegenzeggelijk bewijzen dat kleederen enz., de smetstof kunnen bevatten en de ziekte voortplanten. Een paar voorbeelden zullen genoegzaam zijn, om dit te bewijzen.

Eene vrouw kreeg tot geschenk van een zieken-oppasser, een paar zakken, die eene vrouw, aan de gele koorts gestorven, gedragen had, wel-

weldra kreeg zij de ziekte en werd daarvan weggerukt. De kommissarissen hadden de aantekeningen, die zij bij de zieken en in de hospitalen gemaakt hadden herhaald, aan de lucht blootgesteld, en door zure dampen gezuiverd met alle hunne andere goederen, men had dit vergeten te doen met eene verzameling van bijzondere ziektegevallen, die men in de terugreis te *Bellegarde* wederom nazag. Men maakte dit pak papieren los en onmiddellijk voelde één hunner een bijzonder rotachtigen stank, die maakte dat hij onwillekeurig terugsehoof. Elk blad werd onmiddellijk door gezutrd water gehaald en de stank werd daardoor geheel weggenomen. Dat de smetstof gedurende een langen tijd hare kracht kan behouden, bewijst het volgende geval. Dr. GONZALEZ, van *Cadix*, verhaalt, dat niemand in het jaar 1801, te *Cadix*, van de gele koorts werd aangetast, als een regiment hetwelk daar nieuw aankwam en in de eazerne gelegd werd, waarin de ziekte het voorgaande jaar geweldig gewoed had. In *Sevilla* werden, in het jaar 1800, koffers met goederen gestolen uit het huis van eene dame die gevlugt was, deze goederen werden door het gerecht aangehouden en door de regering bewaard, en in het volgende jaar 1801 aan de eigenaresse wederge-

ge-

geven. Toen dienzelfden dag de dame de goederen uit de koffers pakte die er een jaar hadden ingezeten, viel de dame ziek, en deze ziekte ging ook tot hare dochter en twee bedienden over. Even op dezelfde wijze kwam de ziekte te *Medina Sidonia*, eene zeer gezonde plaats, in 1801, door een gesloten huis hetwelk in het volgende jaar geopend werd, en toen de geheele stad aanstak.

In de derde afdeeling (p. 100) bewijzen de Schrijvers dat de lucht als een voermiddel kan dienen om de gele koorts overtebrengen. Het gif van de gele koorts kan zich geweldig uitzetten. In het begin eener *Epidemie*, wanneer zich de ziekte tot weinig voorwerpen bepaalt, is de smetstof alleen bepaald tot de atmosfeer van deze weinige menschen, maar naar mate dezelfde zich uitbreidt, worden eerst kamers, daarna huizen, straten, kwartieren, en eindelijk eene geheele stad met smetstof als verzadigd, zoo als men dit in *Tortosa*, en te *Palma* in 1821, en in de voorgaande jaren in andere Spaansche steden, in *Cadix*, *Xeres* en *Mallaga* gezien heeft. En hierdoor wordt het begrijpelijk dat vreemdelingen, die nauwelijks hunnen voet in eene plaats zettenden, in de sterkste woede van eene *Epidemie*, door eene sneldoodende gele koorts werden aan-

ge-

getast. Dit had, b. v., plaats bij de inwoners van *Medina Sidonia*, die zich in den beginne der *Epidemie* naar het land begaven, en aldaar gezond gebleven zijnde, de ziekte opdeden, zoodra zij in de stad kwamen, zonder dat zij de zieken zelve bezochten: wanneer nu door het groot getal van zieken eene geheele stad kan besmet worden, hoeveel te meer kan dit in een naauw besloten schip plaats hebben. Toen de schepen in 1821 uit de *Havana* vertrokken, was aldaar eene woedende *Epidemie*, en op meest alle schepen was de gele koorts. Is het dan te verwonderen, dat menschen die aan deze besmette lucht niet gewoon waren en uit de haven de schepen bezochten, daarvan werden aangetast?

De Schrijvers hebben vervolgens in het breede getoond dat de gele koorts, door de schepen aangebragt uit *Amerika*, noch van de onreinheid van de haven, noch van die van de beek *Candal* kon afhangen. Ik kan de Schrijvers in alle deze overtuigende bewijzen niet volgen. Met een woord merke ik alleen aan, dat bijaldien de hitte en onreinheid van de haven, oorzaak der ziekte geweest was, de inwoners natuurlijk den invloed daarvan zouden gewaar geworden zijn; dat in 1820 en 1822 de

hitte aldaar veel sterker dan in 1821 is geweest; dat in 1822 de haven nog meer met onreine stoffen is aangevuld geweest dan in 1821, zonder de gele koorts te veroorzaken; dat de beek *Candak* langs de Citadel loopende; de zuide wind de dampen niet derwaarts, maar naar het land moest overbrengen; dat de beek in 1821 diep uitgegraven wordende, niemand der werklieden, die dit deden, is ziek geworden; dat de gevangenen, die aan de haven in kazematten waren opgehoopt, vrij bleven; een klein garnisoen op het punt der haven afgezonderd liggende, en het garnisoen van de Citadel, bij de haven, niet van de gele koorts werden aangetast. Zij vergelijken voorts de haven van *Marseille* met die van *Barcelona*, en toonen, dat bijaldien vuilheid en rottende stoffen, oorzaak van de gele koorts waren, dezelve dan in den zomer veeleer *Marseille* zouden aantasten.

Eindelijk besluiten zij dat de gele koorts van *Barcelona* in zulk eene mate besmettelijk is, dat zij dergelijk eene besmetting nimmer hebben gezien, zij voegen er dit bij: *ce qui arrive toutes les fois qu'une maladie contagieuse attaque une population neuve, tandis que dans les populations déjà éprouvées, la contagion semble perdre de son évidence, parce qu'elle perd de*

son energie lors surtout qu'elle s'attache à des individus, qui ont déjà été malades ou indisposés sous l'influence de la même cause.

Wij hebben nu, zoo wij meenen, onpartijdig en getrouw de bewijzen opgegeven, welke aan weerskanten worden ingebracht, om beide tegen elkander overgestelde gevoelens, omtrent de niet besmettelijkheid of de besmettelijkheid der gele koorts te bewijzen. — Wij zullen nu deze bewijzen met dezelfde onpartijdigheid trachten te vergelijken en te overwegen en daarop ons besluit maken, wat wij nu daaromtrent te denken hebben. Dit stuk is zoo gewigtig, dat de welvaart van ons land niet alleen, maar van geheel *Europa* daarvan kan afhangen. Immers is de gele koorts niet besmettelijk, hangt zij van hitte, vogt, rotting enz. van plaatselijke oorzaken af, die alleen in heete climaten kunnen plaats hebben, wordt zij alleen door die plaatselijke oorzaken ontwikkeld, kan zij met geen mogelijkheid worden overgebracht, dan is alle voorzorg onnut en belemmerend voor den koophandel, en dan behoort alle *quarantaine* en voorzorg als onnoodig op te houden. Maar is deze ziekte waarlijk besmettelijk, is zij wel in de *Antillen Endemisch*, maar wordt zij daar zelf door besmetting, telkens van de eene naar de

de

de andere plaats verbreid — is zij van daar naar de *Amerikaansche* Staten, en ook van deze naar onze West-Indische kolonien en die der Engelschen en Franschen overgebracht en geschied dit nog dagelijks. Is het waar dat die ziekte telken reize naar *Spanje* is overgebracht, heeft dit zelfs meermalen naar *Frankrijk* plaats gehad? is zij nu bijna in *Andalusie* en in het zuiden van *Spanje* reeds zoodanig ingeworteld, dat zij daar reeds door verborgene kiemen wederom zonder nieuwe aangebragte smetstof ontspruit? Is het bewezen dat de ziekte zich langzaam meer noordwaarts begeeft, daar als het ware geacclimateerd wordt, maar tevens zoo veel te feller en moorddadiger woedt als ze een nieuw en aan die ziekte ongewoon land aantreft? Is zij reeds in *Rochesfort* en *Brest* geweest? heeft zij daar reeds menschen aangestoken die dezelfde toevallen gehad hebben en aan de zwarte braking gestorven zijn? Is de ziekte zoowel aldaar als te *Marseille* alleen door voorzorg geweerd? heeft dit nu dit jaar niet weder plaats gehad, toen de ziekte in de haven van *Pasfage*, op de Spaansche grenzen verscheen? dan vraag ik elken onbevooroordeelden of het der moeite waard is, dit zoo gewigtig geschilpunt eens vooral te beslifen, te onderzoeken wat hier ei-

genlijk waarheid, wat aan beide zijden overdreven zij, en of wij wel zoo zeker de handen in den schoot mogen leggen en of het ook niet te eeniger tijd gebeuren kan, dat ook de ziekte eens door de menigvuldig aankomende schepen, die vrijelijk dagelijks in onze havens komen, kan worden aangebragt, en of wij wel gerustheid en zekerheid hebben dat de ziekte onze, met menschen overladene en veel digter dan in *Spanje*, bevolkte koopsteden, overrompele, en eene slagting onder ons aanbrengt, veel erger dan ooit de pest gedaan heeft. Ik denke daaraan niet dan met huivering, en ik moet ronduit bekenen dat ik dit geval verre van omogelijk houde.

Dan om tot de zaak zelve te komen.

Wanneer ik de daadzaken aan weerskanten voorgebragt, onpartijdig vergelijke, en ik verzoeke den lezer deze stukken nog eens aandachtig na te lezen, dan dunkt het mij bijna onmogelijk, dat iemand, die zijne verstandelijke vermogens gebruikt, en de groote overeenstemming en nauwkeurigheid der waarnemingen overweegt, niet met mij besluite hetgeen ik in het voorgaande stuk reeds meende overvloedig bewezen te hebben, dat de gele koorts eene zoo besmettelijke ziekte is, dat er geene is welke men in dit opzigt met haar kan vergelijken.

Im-

Immers hebben wij niet alleen in het voorgaande stuk gezien, maar vooral door de nauwkeurige nasporingen van den doorkundigen en braven MOREAU DE JONNES gevonden, dat de gele koorts reeds bij de ontdekking van *Amerika* door COLUMBUS, door de Spanjaarden is gekend, en wel zoodanige verwoestingen heeft veroorzaakt, dat zij de eerstgebouwde steden daarom moesten verlaten, en dat de wilde bewoners der eilanden, hare naaste vrienden verlieten en aan haar lot overgaven, om deze ziekte, die zij voor zoo besmettelijk hielden, te ontgaan. — Dat hij voorts den loop dezer ziekte van plaats tot plaats en van stap tot stap heeft nagespoord, en onwederlegbaar getoond, dat zij zich langzaam verbreid heeft, niet alleen, maar dat zij nog op dit oogenblik op dezelfde wijze wordt voortgeplant. Wij hebben dit duidelijk getoond, ook van *Noord-Amerika*, daar deze ziekte eerst onbekend uit de *Antillen* werd overgebracht.

Dezelfde schrijver niet alleen, maar ook de beroemdste Spaansche en Fransche geneesheeren, de Heeren BERTHE en BROUSONET, AUDOUARD, FRANÇOIS, MAZET en PARISSET, hebben niet alleen duidelijk bewezen, dat de ziekte in *Spanje* eerst geheel onbekend,

telkens door schepen uit de *Havana* en *Antillen* aldaar is overgebracht, dat die schepen allen de gele koorts aanbragten, wanneer die ziekte op de eilanden woedde en diezelfde schepen zieken en dooden aan boord gehad hadden; dat ditzelfde plaats gehad had in alle andere plaatsen van *Spanje*, waarin de gele koorts heerschte, daar zij duidelijk aantoonde, wanneer en door welke personen deze overbrenging was geschied, terwijl die geenen welke dit stoutelijk loochenen, dit met zeer flauwe en nietsbeduidende bewijzen zoeken te bevestigen.

Het is bij mij zonneklaar bewezen, dat dit waarheid is, en dat wat men daar ook tegen inbrengt, dit niet kan ontkend worden. Dan dat nu bewezen zijnde, vervallen van zelve alle andere bijgebrachte oorzaken, en de argumenten daartegen zijn zoo afdoende, dat men daar niets tegen kan zeggen. Het spreekt dus reeds van zelve dat de kiem der ziekte in de *Antillen* of in *Noord-Amerika* geboren en ontwikkeld door personen en koopmanschappen naar *Spanje* is overgebracht en dat dezelve niet ontstaan is of ontstaan kon uit plaatselijke oorzaken.

Dan deze plaatselijke oorzaken welke men heeft willen opgeven, en waarop de non con-

tagionisten zoo zeer hebben aangedrongen, bestaan of niet; of zoo zij al bestonden, konden zij deze ziekte niet veroorzaken. Wie zal immers gelooven dat *Cadix* eene zeer gezonde en door de zee bespoelde haven, dat *Barcelona* de gezondste plaats van *Spanje*, met eene ruime haven die aan alle zijden van de zee open is, bespoeld wordt; zoo opeens van eene ziekte zoude aangetast worden die er onbekend was, zonder daar te zijn aangebragt door de schepen die ze bevatteden. Hoe zal eene beek, die door een gedeelte van eene stad loopt en zich vrij in zee ontlast, deze ziekte geven, maar daarenboven hebben de kommissarissen en ook de Heer AUDOUARD, noch in de beek, noch in de haven ooit eenigen stank bespeurd; en hadden deze oorzaken ook in alle piaatsen van *Andalusien*, waarnaar deze ziekte gebragt is, plaats? was dit het geval op *Mayorka*, te *Mahon* en elders, daar de lucht bij uitstek gezond is?

Dan hoe is het mogelijk dat als de ziekte uit de haven of uit de beek *Candel* voortkwam, dat de vischchers die zich daarop hielden, dat de gevangenen, dat het garnisoen op het punt van de haven, en in de Citadel, die aan deze lucht het sterkst waren blootgesteld, van de ziekte

Vrij bleven? Hoe is het mogelijk dat men alleet door ifolering, huizen, straten, ja geheele steden in het midden der besmetting gelegen, daarvan konde bevrijden?

Er blijft met dat alles eene groote zwarigheid tegen de besmettelijkheid der gele koorts over, wanneer wij de menigvuldige en bijna eenparige getuigenissen der Amerikaansche Geneesheeren overwegen, die alle de besmettelijkheid der gele koorts loochenen, en dezelve, als eene *Endemische*, eene landziekte beschouwen, uit hitte en rottende stoffen daar geboren. Men zoude onregt doen aan de braafheid en goede trouw van zoo vele uitmuntende mannen, wanneer men zelf maar durfde veronderstellen dat zij ons alleen uit mercantieel voordeel, of uit politieke oorzaken zouden willen misleiden.

Onder het afschrijven van dit stuk valt mij in handen, vooreerst eene Recensie van mijn verflag omtrent de gele koorts, in het Algemeen Letterl. Maandschrift VIII, 5de Stuk, uitgegeven 1 April 1824, p. 149, waarin de Recensent uit eene eigene ervaring van zeven jaren die hij te *Surinamen* heeft doorgebracht, zoo wel als uit de waarnemingen van andere aldaar practiserende Geneesheeren besluit, dat de gele
koorts

koorts aldaar uit de luchtsgesteldheid en plaatselijke oorzaken voortkomt, en niet besmettelijk is. Hij eindigt echter zijn verslag met te zeggen, dat zoo lang geene volledige zekerheid hieromtrent bestaat, er geen beter en verstandiger besluit voor het heil der maatschappij kan genomen worden dan dat, waarmede ik mijn verslag eindige, om de maatregelen ter voorzorg te doen voortduren die de voorzigtigheid ten allen tijde heeft voorgeschreven. Ik had gaarne gezien dat de Recensent ook de bewijzen had wederlegd, welke ik voor de besmettelijkheid der ziekte heb aangevoerd.

Om nu dit stuk nader te onderzoeken en te zien of dan de gele koorts zoo zeer in onze kolonie *Suriname*, en onze voormalige *Essequibo* en *Demerary* woedden en *Endemisch* plaats had, heb ik eenige Schrijvers daarover nageflagen. In de *Historie van Suriname*, van FERMIN, in 1770 uitgekomen, vind ik daarvan geen woord gerept. ROTSCHEID in zijne *medicin. en chirurgische bemerkungen über das klima &c. der Holland Kolonie Rio Essequibo*, in 1796 uitgekomen, spreekt wel van galkoortsen, maar heeft alleen 5 gevallen van de gele koorts die doodelijk afliepen (p. 210). De Heer VON SACK, in zijne reizen naar *Surinamen* en

terugtogt over *Noord-Amerika* naar Europa, in 1821 uitgekomen, III d., heeft daarvan niets gezegd in zijne beschrijving van *Surinamen* als landziekte, maar heeft in een aanhangsel twee brieven gevoegd van Dr. RUSCH, over de gele koorts, te *Philadelphia*, die zeker zeer belangrijk zijn en voor de niet besmettelijkheid dezer ziekte schijnen te pleiten. De eerste brief is van den 28sten September 1812, hij zegt daarin:

„ Er is geen twijfel aan, of de gele koorts ontstaat in ons land te allen tijde en op alle plaatsen waar dezelve zich openbaart, door de morsigheid der bewoners, en door de uitwaseming of uitdamping van stoffen, welke tot verrotting zijn overgegaan.” In den tweeden brief zegt de Heer RUSCH: „ Wat het beantwoorden der vraag betreft, of de gele koorts al dan niet eene aanstekende ziekte zij. De besmetting is van tweeërlei aard, zij wordt door eene stof veroorzaakt welke gelijk bij de Pokken en Mazelen afgescheiden wordt. In dit geval werkt zij gelijkvormig en zonder meerdere oorzaken op menschen van allerlei jaren en levenswijze die niet reeds te voren hare werking ondervonden hebben, zij wordt dan ook niet door de gesteldheid en de verandering van weêr belet.

„ Maar

„ Maar de besmetting kan ook veroorzaakt wor-
„ worden door stoffen die uit het ligchaam ko-
„ men, en naderhand doordien zij opgesloten
„ worden of doordien eene verdikking van de-
„ zelve plaats heeft, zulke veranderingen onder-
„ gaan, dat zij gelijk worden aan de uitdamping van
„ rottende zelfstandigheden, die de koorts veroor-
„ zaken. Worden de adem, de uitwafeming en an-
„ dere stoffen, welke iemand, die de gele koorts
„ heeft, van zich geeft, in eene enge plaats be-
„ perkt, dan kunnen zij dezelfde ziekte bij anderen
„ veroorzaken, vooral wanneer zij opgenomen
„ worden door lichamen die door gramschap,
„ lichamelijke inspanning en dergelijken, reeds
„ verzwakt zijn, met een woord, die bijzonder
„ geschikt zijn om de besmetting te ontvangen.
„ De genoemde stoffen, daarentegen, hebben
„ geene nadeelige uitwerking, wanneer de zie-
„ ke zich in eene ruime kamer bevindt welke
„ behoorlijk gelucht wordt. De ziekte nam
„ af toen hij in 1794 van *Felspoint* naar *Balti-*
„ *more* gebragt werd, hetzelfde gebeurde toen
„ zij van *New York* en *Boston*, waar zij ont-
„ staan was, zich naar meer afgelegene streken
„ verspreidde.” Niettegenstaande dit alles is
Dr. RUSCH, die eerst de besmettelijkheid der
gele koorts erkende, nu van gevoelen veran-
derd

derd, en denkt tans dat dezelve niet besmet, maar van morfigheid der havens enz., ontstaat. De Schrijver van dit verhaal erkent toch dat het in sommige tijden van het jaar van belang is, maatregelen te nemen dat de ziekte niet van buiten worde aangebragt, daar Dr. RUSCH erkent, dat van de duizend menschen, die de gele koorts krijgen, er drie of vier waren bij welken de ziekte door besmetting ontstaan was. In eenen tweeden brief vinden wij een breedvoerig verslag van de gele koorts in de West-Indiën, van den Heer HUMBOLDT, uit zijn *Essai politique sur le Royaume de la Nouvelle Espagne, Paris 1811, Tom. IV. p. 477—568*. Deze ziekte heerscht volgens hem alle jaren aan de vlakke oostkust van Nieuw Spanje, vooral te *Vera Cruz*, zoodat men zeer dikwijls in overweging genomen heeft deze plaats daarom te verlaten, zij verschilt zeer van de rot- en galkoortsen welke in *Italiën*, aan den *Oronoko* enz., plaats hebben. Zij heerscht in *Spaansch Amerika*, alleen aan de kusten, en tast alleen dezulken aan, die niet aan het heete en ongezonde klimaat der lage kusten gewoon zijn, maar niet de inboorlingen dezer kusten zelve, zij verspreidt zich van de kust niet meer dan 10 *lieues* landwaarts; in de Pachthoeve *Lelcero*, die 5568

Parijsche voeten boven de oppervlakte der zee, omstreeks *Vera Cruz*, ligt, is de hoogste grens tot welke de ziekte zich uitstrekt. Zij ontwikkelt zich daar op zekere tijden, vooral in den beginne en op het einde van den regentijd. Het is merkwaardig, dat de gele koorts zich nog niet aan de westkust van Nieuw *Spanje* heeft vertoond. *Acapulco*, b. v., heeft eene zeer ongezonde ligging, het wordt door aardbevingen en orkanen geteisterd. De bewoners van deze stad ademen eene brandende heete lucht in, welke nog daarenboven met infekten opgevuld en door rottende uitwaseming bedorven is. De gele koorts is te *Vera Cruz* niet besmettelijk, evenwel zij kan bij zekere gesteldheid van het klimaat en van het jaargetijde, en wanneer de zieken zeer menigvuldig zijn en eene bijzondere dispositie hebben, toch besmettelijk worden. Dit schijnt meer plaats te hebben in de gematigde dan in de heete luchtstreken. In *Spanje*, waar, in het jaar 1800, meer dan 47000 menschen, en in het jaar 1804, meer dan 64000 menschen aan de gele koorts stierven, was deze ziekte besmettelijk, doch alleen op de plaatsen waar zij woedde, tusschen de keerkringen, is derzelve niet besmettelijke eigenschap algemeen erkend. In de Noord-Amerikaansche Staten wordt

wordt deze eigenschap door de Geneeskundige faculteit, te *Philadelphia*, sterk bestreden enz. In *Spanje* is de gele koorts buiten eenigen twijfel besmettelijk. Het voorbeeld derzulken die zich midden in de plaats, waar de ziekte heerscht, geheel afgezonderd hebben gehouden en vrij van ziekte bleven, kan zulks duidelijk bewijzen.

Uit hetgeen wij nu, zoowel van het herigt van RUSCH als van HUMBOLDT gezien hebben, blijkt het duidelijk, dat hoezeer zij ook beweren, dat de gele koorts niet besmettelijk is, zij dit echter beide wederom op andere plaatsen tegenspreken. RUSCH zegt duidelijk, dat zij somtijds besmet, en dat zij van de eene plaats naar de andere wordt overgebracht. HUMBOLDT houdt de ziekte voor niet besmettelijk in de *Antillen*, en zegt doch ook dat zij nu en dan besmettelijk wordt, en dit zeer zeker in *Spanje* is.

Als wij echter uit al hetgeen wij voor en tegen de besmettelijkheid nu wederom breedvoerig gezien hebben, een eindelijk besluit zullen opmaken, dan is het ons, dunkt mij, duidelijk gebleken.

1°. Dat de gele koorts in *Spanje* telkens is ingebracht uit de West-Indische eilanden, en daar hare verschrikkelijke verwoestingen door

door dadelijke besmetting van den eenen tot den anderen, en van de eene tot de andere plaats heeft overgebracht. — De Heer ROCHOUX heeft, na ons inzien, zeer ter kwader trouw gehandeld, daar hij de ziekte in *Catalonie* nauwelijks gezien hebbende, dezelve voor de gele koorts verklaart, ten uitersten besmettelijk gehouden heeft, en niettemin naderhand een stuk met eenige Spaansche doctoren geteekend heeft, die de ziekte voor niet besmettelijk hielden.

2°. Wij hebben duidelijk gezien dat de ziekte in *Andalusien*, zoowel als in *Catalonien* is overgebracht naar plaatsen daar ze niet was, daar ze zich niet van zelve konde ontwikkelen, en zich daar echter voortplantte.

3°. De gele koorts vordert, zoowel als alle andere besmettelijke koortsen niet alleen eene voorbereidende dispositie in de ligchamen om daarvan te worden opgenomen, maar ook zamenloopende omstandigheden, welke de voortplanting en ontwikkeling der smetstof bevorderen, ontbreekt beide, dan wordt de ziekte uitgebluscht: aanhoudende hitte en eene vochtige zeelucht, schijnen bijzonder geschikt te zijn, om de kiem te ontwikkelen, ofschoon de

de

de besmetting ook zonder deze van persoon tot persoon kan plaats hebben;

4°. de kiem der gele koorts kan zich in een huis, in een schip en goederen, langen tijd, zeker meer dan een jaar onwerkzaam ophouden, en echter daarna onverwacht ontwikkelen, wij hebben dit door voorbeelden getoond, en dit is ook de rede dat de ziekte wordt overgebracht door goederen en schepen, zonder dat men dit vermoedt;

5°. wanneer wij de geschiedenis van de voortplanting der gele koorts nagaan, dan blijkt het, dat wanneer de ziekte overal in eene plaats verspreid is, en de kiem zich dus overal bevindt, zich deze weder van zelf ontwikkelt, als hitte en dampachtige lucht, deze ontwikkeling bevorderen, men kan dus de ziekte in landen waar in ze *Endemisch* is, dikwijls krijgen, zonder dat men den oorsprong daarvan kan nagaan: voorts dat men aan de werking van het miasma gewoon wordende, en daarin verkeerende, daar aan kan ongevoelig worden, en dat daarom vreemden, en aan de heete lucht niet gewone Europeanen zoo ligt besmet geraaken;

6°. alle waarnemingen leeren dat de gele
koorts

koorts somtijds ligt en niet besmettend is, wanneer ze *sporadisch* wordt op het einde van eene *Epidemie*, of wanneer de luchtsgesteldheid niet geschikt is, om de ziekte kwaadaardig te maken. Dit is dikwijls het geval in *Noord-Amerika* en in de *Antillen*, en dan is zij niet besmettelijk, zij wordt dit evenwel bij groote hitte en daarop volgende regen.

7°. men heeft ondervonden, dat de gele koorts, in haar begin en in haar eerste tijdperk, niet besmettelijk is, en men dan zonder gevaar de zieken kan vervoeren: dat, wanneer men zorgt dat de smetstof zich niet kan ophoopen, de zieken in luchtige kamers leggen, men die zuivert en de uitwaseming vermijdt, de ziekte dan niet zoo ligt besmet; even gelijk dit bij *typhus* plaats heeft.

8°. wij hebben duidelijk gezien, dat elke zieke een zeker athmospheer om zich vormt, dat als er meer zieken in een besloten vertrek zijn, deze zich vermeerdert, en dat, bij een zeer groot getal van zieken in eene naauw bebouwde straat of stad, deze stoffen zich zoo kunnen ophoopen, dat de lucht als met deze smetstof overladen is, zoo dat men alleen in dezelve behoeft te komen, om daardoor besmet te worden. Bij voorbeeld, te *Vera Cruz* zal een vreemdeling de gele koorts niet krijgen als die ziekte daar niet re-

geert, maar wanneer ze daar aanwezig is zal ze de gele koorts veroorzaken, indien men zelfs bij nacht door die plaats wordt doorgedragen; dan ik vraag, of de draagstoelen zelve de smetstof niet bevatten, en die overbrengen?

9°. als wij dit nu alles onpartijdig nagaan, is de vraag, of het mogelijk is, of het waarschijnlijk is, dat de gele koorts ook door de schepen, die uit de *Havana* of de andere *Antillen* tot ons overkomen, ons de gele koorts kunnen brengen, en of dezelve zich hier ook kan verspreiden en wortelen vatten? Ik hoop hartelijk van neen, dan ik vraag? Kan de gele koorts, die zeker in de heete en vochtige West-Indische *Antillen* te huis hoort, naar *Andalusien*, naar *Catalonien*, naar *Rochefort*, naar *Passage*, naar *Brest* overgebracht worden en zich daar voortplanten, waarom dan ook niet bij ons een weinig meer Noordwaarts! wie geeft ons verzekering dat dit niet gebeuren kan? hebben wij, zoo als in 1822, geen heete langdurige zomers, waarin zich deze ziekte, eens aangebragt, zoude kunnen ontwikkelen en voortplanten? En leerde de ondervinding niet in *Amerika* en in *Spanje* enz., dat in het najaar, in October en November, als het reeds koud werd, de ziekte dan op het hevigste was?

Daar

Daar echter nu ten volle bewezen is, dat noch in de West-Indiën, noch in *Spanje*, noch elders, de ziekte alleen uit hitte of rotting voortkomt of kan voortkomen, maar alleen door besmetting wordt ingevoerd, is het altijd genoegzaam en zeker voldoende, dat de regering zorge, dat de ziekte niet worde aangebragt, of bij ongeluk aangebragt zijnde, niet door de onkunde en hardnekkigheid der geneesheeren worde voortgeplant, maar dezelve door strenge afzondering aanstonds worde onderdrukt en weggenomen.

